

MŰEMLEK VÉDELEM

MŰEMLÉKVÉDELEM

MŰEMLÉKVÉDELMI ÉS ÉPÍTÉSZETTÖRTÉNETI SZEMLE

I. évf.

1957

1. szám

Szerkeszti a Magyar Építőművészek Szövetsége Műemléki Bizottsága. Főszerkesztő: dr. Gerő László

TARTALOM

Az olvasóhoz	1
Entz Géza: Műemléki kérdések Esztergomban	3
Granasztói Pál: A magyar városkép	7
Dragonits Tamás: Kétemeletes gótikus lakóház a Várban	20
Riedlmayer Gyula: Műemléképület helyreállítása Sopronban	26
Beck Zsuzsanna — Sedlmayer János: Holt műemlékeink helyreállítása és felhasználása	37
Ormos Imre: Műemlékvédelem és kertművészet	51
Dercsényi Dezső: Műemlékvédelem Csehszlovákiában	55
Tájékoztató	61

Borítólap képe: Románkori oszlopfej a 700 éves jubileumát ünneplő jáki templomról. Ferenczy Béni rajza

Kiadja a Gondolat Könyv-, Lapkiadó és Terjesztővállalat
Budapest VIII. Bródy Sándor u. 16

Felelős kiadó a Gondolat Könyvkiadó igazgatója
Képszerkesztő Kende Frigyes

Terjeszti a Gondolat Könyvkiadó terjesztési csoportja
Budapest VI. Révay utca 16. II. em. Telefon: 315-708

Előfizethető ugyanitt vagy 69 915 273-50 csekk számon

1-573238 Athenaeum (F. v. Soproni Béla)

MŰEMLÉKVÉDELEM

REVUE D'HISTOIRE DE L'ARCHITECTURE
ET DE LA CONSERVATION DES MONUMENTS D'ART
Année I^e 1957 N° 1

Publiée par le Centre vulgarisateur de la Section d'art de la
Société des Sciences naturelles et sociales,
Budapest, VIII. 16, rue Bródy Sándor
Rédigée par le Comité des Architectes de Hongrie pour la con-
servation des monuments historiques.
Rédacteur en chef: Ladislav Gerő

R É S U M É

- Au public des lecteurs 1
- Géza E n t z : « Problèmes de monuments historiques
dans la ville d'Esztergom. » Nouveaux problèmes
et questions à discuter par rapport aux monuments
historiques de la ville d'Esztergom 3
- Paul G r a n a s z t ó i : « L'aspect général d'une ville
de Hongrie. » Etude sur le développement de la
structure des villes de Hongrie et sur la physionomie
particulière de nos rues 7
- Thomas D r a g o n i t s : « Une maison ogivale à deux
étages au château de Bude. » Comte-rendu des
fouilles exécutées tout récemment dans le territoire
du château de Bude (31, Rue Uri, Budapest. I.)
Découverts d'une maison d'habitation de style ogi-
vale à deux étages, possédant des preuves pour en
vérifier l'authenticité, restauration de ses parties et
sa façade médiévale 20
- Jules R i e d l m a y e r : « Mise en état d'un monu-
ment historique à Sopron. » (3, rue Szent-György).
Découverte d'une partie de bâtiment médiévale
(fenêtre d'une boutique) au sein d'une maison
baroque à 3 étages, les restes d'une voule médié-
vale et de leur emboîture au système de la
façade 26
- Susanne B e c k — Jean S e d l m a y r : « Récon-
struction de nos monuments morts » et de leur
utilisation. » Ouverture de débats sur les châteaux

ben bizony népünk széles
a folyamatokat, melyek
ődése során. Így igazán
et feladatairól s ugyanez
ásra is.

lható hibáknak kiküszö-
z úton. Felvilágosítással,
ahhoz, hogy az építészet
dó tájékozatlanságot. Így
annak a széles szakadék-
zött.

en, a legszélesebb rétegek
lt tudás, a töretlen hit és
tás, melyet az ő nyomán
rhette a tudás fényugara
ig, amikor már bevonult
da meggyőzhet bennünket
észet ma még elhanyagolt
széles rétegeinek érdeklő-
párosult szilárd meggyő-
n éltetője is.

érkezett, melytől valóban
át.
yeges feladatnak érezzük,

bonyolultabb. Számtalan
tudása is feltűnően hiá-
elsősorban városi, majd
lelő szinten s témakörben
Társadalom- és Termé-
rűpszerű, várost-felfedező

zek Szövetségének tagjait
nint valamennyi múzeu-
erveit.

ervezete, de főbb vonásai-
soportja köré szeretnének
elentőséget tulajdonítani
elni a lakásművészet kér-
Ugyanígy rendszeresen
műemlékekkel. Bő helyet

MŰEM

MŰEMLÉKVÉDELMI

I. évf.

Szerkeszti a Magyar Építőművés.

Az olvasóhoz

Entz Géza:

Granasztói

Dragonits

Várban

Riedlmayer

Sopronban

Beck Zsuzsanna

lékeink helye

Ormos Imre:

Dercsényi De

Tájékoztató

Borítólap képe:

ünnepi

en ruines et des manoirs. Quatre propositions dans ce sens : 1) L'achèvement de construction des ruines du château fort de Diósgyőr en un hôtel répondant aux goûts les plus exigeants. 2) Edification des restes du monastère ogivale de Bükkzentlélek et installation d'une maison de tourisme en utilisant les débris du couvent. 3) Restauration du donjon du château fort Kinizsi à Nagyvázsony, mise à jour de ses remparts avec la proposition d'en faire un musée. 4) Travaux de conservation des ruines du château fort médiévale de Kisvárd, son utilisation pour un théâtre en plein air 37

Emeric Ormos : « La sauvegarde des monuments historiques et l'art des jardins ». Points de vue généraux pour la conservation des monuments historiques au cours des constructions des jardins 51

Didier Dercsényi : « La sauvegarde des monuments historiques en Tchécoslovaquie. » Exposé sur l'organisation protectrice des monuments artistiques et sur les travaux de reconstruction dans ce pays 55

Renseignements 61

Kiadja a Gondnokság
Budapest
Felelős kiadó

Terjeszti a Gondnokság
Budapest V. ker.
Előfizethető

1-573

AZ OLVASÓHOZ

Az építészet művészetében s e művészet egyes kérdéseiben bizony népünk széles rétegei aligha járatosak. Nagyon kevesen ismerik azokat a folyamatokat, melyek lejátszódtak a műemlékek keletkezésekor, az építészet fejlődése során. Így igazán nem meglepő, ha erősen hiányos elképzelésük az új építészet feladatairól s ugyanez vonatkozik a régi magyar építészetről táplált általános felfogásra is.

Folyóiratunk célja ezeknek az általánosságban tapasztalható hibáknak kiküszöbölése, vagy legalábbis annyi, hogy elinduljunk végre ezen az úton. Felvilágosítással, a nevelés társadalmi munkájával szeretnénk hozzájárulni ahhoz, hogy az építészet terén leküzdhessük a ma még oly sajnálatos módon uralkodó tájékozatlanságot. Így próbálnánk elérni, hogy a jövőben már nyomát se találjuk annak a széles szakadéknak, mely ma még ott tátong népünk s alkotóművészeink között.

Tapasztaltuk, hogy a magyar zeneművészet megértésében, a legszélesebb rétegek érdeklődésének felkeltésében mennyit jelentett az az elmélyült tudás, a töretlen hit és művészi akarat, melyet Bartók Béla képviselt s az a tanítás, melyet az ő nyomán tanítványai egyre szélesebb körökbe sugároztak szét. Így áttörhette a tudás fény sugara az elmúlt idők vastag ködburkát s eljuthattunk napjainkig, amikor már bevonult a zene az általános nevelés és oktatás közös témái közé. E példa meggyőzhet bennünket arról, hogy a szívósan végzett felvilágosító munkával az építészet ma még elhanyagolt művészeti kérdései iránt is fel lehet kelteni társadalmunk széles rétegeinek érdeklődését. Különösen akkor, ha a munka mögött tárgyi tudással párosult szilárd meggyőződésünk áll, hiszen ez minden művészet belső alapja és egyben éltetője is.

Építészetünk néhány évi kísérletezés után oly kezdethez érkezett, melytől valóban remélhetjük jövőendő architektúránk jobb képének kialakítását.

Am addig is, míg ennek példái megsokszorozódnak, lényeges feladatnak érezzük, hogy felhívjuk a figyelmet az építészet művészi problémáira.

A társzművészetek közül kétségtelenül az építészet a legbonyolultabb. Számátalan ága van, sok részből áll — itt még legiskolázottabb rétegeink tudása is feltűnően hiányos. Épp ezért lényeges, hogy a hiányzó ismeretanyagot elsősorban városi, majd falusi közönségünk is pótolhassa. Úgy találtuk, hogy megfelelő szinten s témakörben mindig lehet az érdeklődésre számítanunk. Erre vallanak a Társadalom- és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat által megkezdett népszerű, várost-felfedező séták.

A vázolt feladathoz itt felkérjük a Magyar Építőművészek Szövetségének tagjait s egyben a Társulat művészeti szakosztályait ugyanúgy, mint valamennyi műzeumunkat s megyei tanácsaink kulturális és idegenforgalmi szerveit.

Még nem forrott ki egészen több évre eloszló munkánk tervezete, de főbb vonásai-
ban az építészettörténel és a műemlékvédelem két nagy csoportja köré szeretnénk tömöríteni az elméleti s gyakorlati ismereteket. Különös jelentőséget tulajdonítunk a városszépség problémáinak, de ugyanúgy fel szeretnénk ölelni a lakásművészet kérdéseit, a lakások berendezését, valamint a kertművészetet is. Ugyanígy rendszeresen kívánunk foglalkozni a népi építészettel és az ipari jellegű műemlékekkel. Bö helyet

igyekszünk szorítani a külföldi, hasonló témakörű események és irodalom ismertetésének.

Néhány év következetes munkájától azt reméljük, hogy kibővíthetjük majd az itt felvázolt kezdeményező lépéseket s elérhetünk sok mindent építőművészetünk kérdéseiben, hiszen nagy egészében ilyennek tekintjük az egyébként oly jelentős műemléki anyagot is.

Folyóiratunk tájékoztató rovatai rendszeresen ismertetni fogják a hazai s külföldi műemléki és építészettörténeti irodalmat, könyv- és folyóiratszemlét tervezünk; részletesen beszámolunk a jelentősebb külföldi munkákról, tanulmányutakról, megbeszélésekről, kongresszusokról, kiállításokról. Tájékoztatni szeretnénk az olvasót a városainkban folyó munkáról ugyanúgy, mint a Szövetség, a Társulat, a város s egyéb tanácsi bizottságok tevékenységéről.

Szeretnénk elérni, hogy minél többen értsenek az építészethez — beszéljenek az őket körülvevő tárgyak formáinak szépségéről, de ezen túl a faltestek, síkok, nyílásrítmusok, művészi egyensúly és ellenpont, a helyes térérzékelés és az építészeti arányok nyelvén is.

Minthogy a mesterség szeretele nem tanító munkákból, hanem a remekeknek gondos szemlélésekből merítetik: megnevezek némely helyeket a hazában, ahol azok, akik a mesterség eránt vonzódást érzene, szemüket gyakorolhatják, lelkeiket emelhetik.

KAZINCZY: FESTÉS, FARAGÁS NÁLUNK.

Esztergom. Rézmetszet. Werner Friedrich Bernhard műve 1710 körül

MŰEMLÉKI KÉRDÉSEK ESZTERGOMBAN

Esztergom a legrégebb magyar város: már az őskorban lakott hely. Bár római kori szerepe még korántsem tisztázott, kétségtelen, hogy az itteni római település szerves láncszeme volt a Duna nagy kanyarodója védelmi rendszerének, melynek kiemelkedő jelentőségű támpontjai: Visegrád, Szentendre és Óbuda castrumai. Történelmi szerepe különlegesen fontosá vált a magyar honfoglalás után. A X. század második felében Géza fejedelem vetette meg a középkori Esztergom alapját. Itt született Szent István, aki a királyi székhelyt egyházi központtá is tette. Az Árpád-kor századaiban a vár és a körülötte kialakuló település politikai és műveltségi vezető szerepe egyre világosabbá válik. A XI. századi nagyszabású székesegyházról, III. Béla európai nevezetességű királyi palotájáról és az általa újjáépített katedrálisról a töredékességükben is kiváló művészi színvonalú épületmaradványok éppoly ékesen beszélnek, mint azok az egykorú történelmi források, melyek bőszesen beszámolnak a XII–XIII. századi Esztergom tereit és utcáit szegélyező kőházakról, palotákról, számos templomáról és kolostoráról, védőfalairól és erős váráról, melyet még a tatárok sem tudtak bevenni. Bár a központi hatalom Budára távozása után Esztergom fokozatosan az érsek és a káptalan magánföldesurasága alá került és így azelőtti gazdasági, társadalmi és politikai túlsúlyát elvesztette, előbb Budával, majd a szabad királyi városokkal szemben, művelődési jelentősége továbbra is megmaradt és szerkezetében, épületeiben megtartotta azt a nyugat-európai értelemben vett városias megjelenést, mely a XIII. század első feléig itt alakult ki elsőnek a középkori Magyarországon. Az érseki építkezések, Vitéz János humanista udvara, Bakócz Tamás reneszánsz kápolnája mind országos, sőt európai értékű műveltségi tények. A török hódoltság idején Esztergom dicső haditettek színhelye. Balassa Bálint,

az első nagy magyar lírikus, falai alatt hal hősi halált. A XVIII. század elején Bottyán János kuruc tábornok városa, akinek háza helyén áll a városi tanácsház, hazánk egyik legjellegzetesebb és legszebb barokk városi palotája. A XVIII. századi szerényebb keretek után Esztergom műveltségi súlya az 1800-as években újra megnő. A Várhegyen megépül az ország legnagyobb szabású klasszicista egyházi épülete: a mai székesegyház s falain belül újból felállítják a magyar reneszánsz legszebb, meglevő remekét: a Bakócz-kápolnát. A század második felében keletkezik az érseki képtár, a középkori magyar és itáliai festészet páratlan alkotásaival, rendeződik és hozzáférhetővé válik a régi magyar iparművészet leggazdagabb tárháza, a székesegyházi kincstár, valamint az érseki levéltár és könyvtár kiemelkedő értékű gyűjteménye. Századunkban pedig az esztergomi Várhegyen olyan kutató, feltáró és helyreállító munka folyik, mely III. Béla palotájában nemcsak Európa egyik ilyenemű legrégebb, művészi szempontból egyik legjelentősebb épületéről ad jó fogalmat és el nem felejtendő élményt, hanem a korszerű műemlékvédelemnek is egyik fontos kiindulásává vált.

Esztergom történeti és művészeti múltjából ma már csak töredékek vannak, de ezek olyan magasrendű emberi és magyar értéket képviselnek, hogy megóvásuk, helyes felhasználásuk és minél szélesebbkörű ismertetésük elsődrendű kulturális feladatunk. A műemlékvédelem e nagy kérdésnek csak egy, de talán legdöntőbb része. Mit teszünk és mit kellene tennünk Esztergom történeti múltjának tisztázása, a városkép korszerű kialakítása, az egyes épületek tudományos gondosságu megőrzése és a mai élet követelményeinek megfelelő biztosítása érdekében: e kérdésekre kell válaszolnunk.

A régi Esztergom színhelye jobbra még most is ismeretlen. Nagyon keveset tudunk a városmag helyrajzáról és szinte semmit a központi települést körülvevő, ahhoz mindenféleképpen szervesen hozzátartozó, sokszor országos jelentőségű községekéről és kolostorokról. E szempontból a műemlékvédelem Esztergomban éppoly szoros kapcsolatban áll a régészeti kutatás módszereivel és szükségességével, mint Visegrádon, vagy a budai várban. Esztergom középkori települési és művelődési valóságának feltárásában a régészet a döntő szó. A királyi palota ásatásának régészeti kiértékelése, a nem építészeti jellegű emlékműanyag korszerű feldolgozása nem, vagy csak igen kis részben történt meg, sőt e mulasztás az annak idején meg nem figyelt vagy le nem rögzített régészeti adatok hiányában sok szempontból már be sem pótolható. A Várhegy, a Belváros és a Viziváros sokszor átépített területei mindennek ellenére még sok mindent rejtnek magukban, hiszen a város széleiről is kincsek kerülnek elő. A vasútállomás melletti Kovácsi falu XI. századi kéttornyos temploma egykorú márványsírokkal érzékelteti e gazdagságot. Ismerjük a magyarországi jánoslovagok anyakolostorának, a valószínűleg ugyancsak XI. századi szigeti apácakolostornak helyét s a várostól nyugatra, a Duna partján fekvő e területek felületes szemléletre is páratlan eredménnyel kecsgetető leletanyaga ma a Duna árjának és a kavicstermelésnek esik áldozatul. A rohamos pusztulás ellenére ma még sok minden tisztázható volna, de ütött az utolsó lehetőségek órája. És hol késik a többi, Esztergomhoz szorosan hozzátartozó település kutatása (Szt. György és tamáshegyi prépostság, Örményes, Ákos palotája stb.), a régi várfalak helyének megállapítása? Itt nem a mai fejlődés megakasztásáról, a múlt öncélú dédelgetéséről van szó, hanem a múlt helyes megbecsülésének és a jövő építésének összehangolásáról. A megfelelő országos szakintézményeknek többet és rendszeresebben kellene foglalkozniuk a középkori Esztergom régészeti feltárásával, a helyi hatóságoknak pedig minden ténykedésüknél tekintetbe kellene venniük, hogy különleges és sok rész-

ben még ismeretlen értékek vannak rájuk bízva. Nemcsak Visegrád, hanem Esztergom is megérdemelné a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Nemzeti Múzeum fokozottabb érdeklődését, különösen akkor, midőn pl. a szentkirályi johannita kolostor esetében egyre gyorsuló megsemmisülésről van szó. A helyi tanács és egyéb szervek pedig gondoskodjanak arról, hogy semmiféle építkezés, földmunka ne történjék megfelelő óvatossági szabályok betartása nélkül. Ha valahol, úgy Esztergomban fokozottan indokolt a 13/1949 tvr. vonatkozó intézkedéseinek szigorú betartása. A helybeli Múzeum és a Tervező Iroda szakemberei és rajtuk keresztül az országos szakszervek rendelkezésre állnak.

Esztergom településének adottságai igen kedvező városképet eredményeznek. A dunapartról meredeken felszökkenő Várhegy a középkori palotával, a középkori eredetű erődítéssel és a tetőt koronázó, hatalmas székesegyházzal éppoly pompás látványt nyújt, mint a völgyből a szigetre és a környező dombhátaakra felkúszó város. Az utca- és térhálózat változatosan alakul, és számos lehetőséget nyújt parkosításra. A zöldterületek létesítésére már történtek eredményes kísérletek (a Kisduna melletti sétány). Az egyéb parkosítások mellett azonban igen nagy szükség lenne a Várhegy és a Várhegy alatti dunapartszakasz rendezésére. Különösen ez utóbbi terület rendkívül elhanyagolt, szemétkerakódó helyként szolgál, pedig sétánnyá való alakításának sokkal kedvezőbb feltételei vannak, mint pl. Vácott. A Várhegy területének rendezéséről és karbantartásáról pedig már csak a hatalmas idegenforgalom miatt is feltétlenül gondoskodni kell. És itt felvetődik egy égető kérdés: a Várhegy őrizetlensége. Felelőtlen elemek nemcsak a zöld területeket, hanem a Várhegy felbecsülhetetlen értékű épületeit és az ásatások kiállítását is állandóan rongálják. A befalazott nyílások kibontása, az ásatási területre való illetéktelen behatolás, a palota és a székesegyház ablakainak betörése, az esőcsatornák begyűjtése, a várfal megromlása napirenden van. Mindezt csak akkor lehet megakadályozni, ha a karbantartásról és a felügyeletről intézményesen gondoskodunk. Lehetetlen állapot, hogy hazánk egyik leglátogatottabb, legértékesebb történeti és művészeti emlékeivel teli területén ilyen viszonyok uralkodjanak. A helyi és országos illetékes szerveknek mindent meg kell tenniük, hogy ez a helyzet megszűnjék. — Az utcák és terek képét Esztergomban is igen kedvezőtlenül befolyásolják az üzleti portálok, melyek a házak földszintjét teljesen eltakarják. Főként a Széchenyi téren és általában a belvárosban bántó ez az állapot. A város egyik legszebb lakóháza, a Széchenyi téren álló Groh-ház, melyet nemrég helyrehoztak. A kedves rokokó épület melletti, egyébként értéktelen ház teljes homlokzatát ormótlan portál borítja, melyet rövidesen meg akarnak újítani. A Groh-ház művészi hatását erősen rontó portál lebontandó. Ezáltal nemcsak a bájos XVIII. század végi épület hatása emelkedik jelentősen, hanem az egész tér általános megjelenése is sokat fog nyerni. Nem elég, ha csak magára a műemlékre vigyázunk, a környezet megfelelő hangolása a városkép kedvező kialakításának egyik legfontosabb feltétele. A városi tanács fordítson fokozott figyelmet erre a kérdésre, gondoskodjék az izléstelen portálok minél előbbi eltávolításáról és főként a műemléki épületeken a kirakatoknak az eredeti nyílásokba történő visszaszorításáról, a cégérek és egyéb feliratok szerény kivételéről. Ezáltal aránylag kis költséggel igen lényegesen javítható a városkép egészében, részleteiben egyaránt. — Az új építkezések tekintetében is messzemenő elővigyázattal kell eljárni. Nemrég hozták igen szépen helyre a Kölcsey utcában az erdészeti hivatal emeletes házát. Ennek közelébe lakótelep épül, melynek egyes részei a szó szoros értelmében nekimennek a műemléki épületnek. Az udvarra szabálytalanul beékelődő kétemeletes típusházak

úgyszólván agyonütik a kedves árkádokkal kialakított udvari homlokzatot. Mindezen lehetett volna egy kis jóakarattal segíteni.

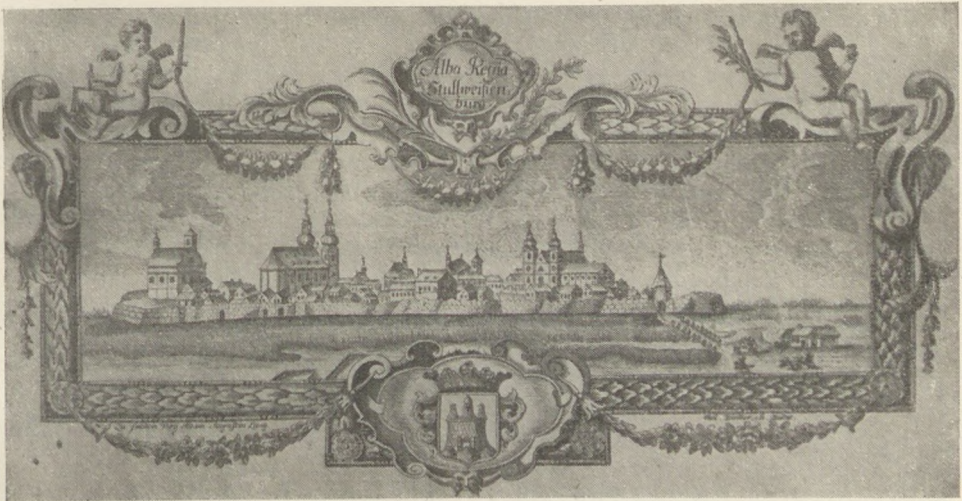
Az egyes műemléki épületekkel kapcsolatban vannak biztató jelek. A városi tanács és a hozzá csatlakozó gimnázium és volt Vármegyei ház szép barokk épületeit rendbehozták. A tanács szabályozta a plakátragasztást és megfelelő helyet jelölt ki e célra. Eltávolította a tanács háza árkádjain éktelenkedő falragaszokat. A Bottyán János utca 5. számú igen jelentős barokk ház belső helyreállítása után sor került a homlokzat és a páratlanul finom eredeti kapuszárny tatarozására is. A már említett Groh-ház és a Kölcsey utcában levő erdészeti épület mellett megemlítendő a Bajcsy-Zsilinszky út romantikus házsorának homlokzati helyreállítása is. Sajnos, a többi műemléki lakóházak túlnyomó része igen megviselt. Közülük többnek elkészült már helyreállítási terve, de kivitelező hiányában a szükséges munkák nem kerülnek sorra. Különösen fontos volna a Bajcsy-Zsilinszky út rendezése, hiszen ezen az útvonalon lehet megközelíteni a Keresztény Múzeumot, Esztergom egyik legjelentősebb idegenforgalmi és kulturális nevezetességét. Legsürgősebb teendő e tekintetben a régészeti Múzeumot magában foglaló, egyházi tulajdonban levő Főszékesegyházi Könyvtár külső tatarozása. A várhoz vezető úttal szemben, a sarkon elhelyezkedő épület a városnak olyan hangsúlyos pontján emelkedik, hogy leomló vakolattól rongyos falai állandóan szembe ötlenek.

A főszékesegyház háborús sérülései még csak részben tűntek el. Főként az északi és nyugati oldal erősen pusztul és sürgős helyreállításra szorul. A kupola dobját 1956-ban javították. Kívánatos, hogy a nagyértékű klasszicista alkotás végleges helyreállítása folyamatosan történjék meg. A vízivárosi plébániatemplom boltozata a háborúban leomlott. A tetőzet ugyan újból elkészült, de a homlokzati kiképzésében oly jelentős barokk templom végleges újraépítése sem halasztható túl későre, az épület állagának súlyos értékcsökkenése nélkül.

Állandó, komoly gondot jelent a Várhegyen álló királyi palota és a középkori erődítés jelentős maradványainak karbantartása. A szinte évenként folyó kisebb-nagyobb munkák csak az állagmegóváásra irányulnak. Eredményességükhöz a látogatók és a helybeliek lényegesen hozzájárulhatnak azáltal, hogy e kiváló műemlékegyüttest tiszteletben tartanak. Felelőtlen elemek szándékos rongálásairól már esett szó. De nem kevésbé elítélendő a látogatók kártevése. Aki figyelmesen szemléli a kápolna elragadóan szép XIV. századi falfestményeit, elszőrnyülködve veheti észre, hogy hány mai látogató karcolta be, írta rá tinta-ceruzával a középkori freskókra nevét.

Esztergom országosan is jelentős műemléki kérdéseinek megoldását igen kedvezőtlenül befolyásolta, hogy a várost Tatabánya gyámsága alá helyezték. A városi hatóság jóindulata nagyon sokszor hiábavalónak bizonyult az Esztergom iránt mostohának mutatkozó megyei tanáccsal szemben. Kívánatos volna e tekintetben is Esztergom helyzetének megszilárdítása. A közigazgatási megerősítésen túl nagy szükség van arra is, hogy a jószándékú városi tanács megfelelő, tapasztalt szakembereket kapjon, akik Esztergom bonyolult és nagy szakértelmet igénylő műemléki kérdéseit képesek helyesen és szakszerűen megoldani vagy a megoldás felé terelni. Esztergom történeti és művészeti értékei belföldi és külföldi látogatók ezreit vonzzák. A helybeliek feladata, hogy ezeket az értékeket állandó és hozzáértő munkával, tudatos megbecsüléssel őrizzék meg és fejlesszék tovább.

Entz Géza

Székesfehérvár. A város ábrázolása a XVIII. századból. Jellemző a középületek kiemelkedő tömege

A MAGYAR VÁROSKÉP*

A városnak bárminő látványa: városkép. Városképet látunk, ha az Alföld asztalsíma lapján, a láthatáron, a nyári forró léghen csaknem délibábként remegve feltűnnek Kecskemét, Nagykőrös tornyai, halvány körvonalai. Városképet látunk, ha Firenze és Róma között a vonat ablakából megpillantjuk a hegyoldalakkal egybeolvadó, szinte fehér sziklákként felmeredező sejtelmes, magányos kis hegyi városokat. Városképet látunk, ha végigtekintünk az Oktogontól a Millenáris emlékéig, de a Városligetben is, ahol a lombkoronák fölött kiemelkednek a „Vajdahunyadi” vár tornyai. S végül városképet látunk akkor is, ha a belvárosi Egyetemi templomot nézzük úgy, hogy együtt látjuk a hozzáépült egykori papneveldével, vagy ha csak bepillantunk az innen nyíló Egyetem utcába, szemünk végigsúrolja a néhány házat, amint e rövid utca elkanyarodó vonalát követik. És mert a várost ezúttal látványként, s nem másként vizsgáljuk, — bármely vizsgálódásunknak mind a kezdő, mind a végpontjában, kiindulásként és célként is, mindig a városkép áll.

A városkép tehát tág fogalom — beleérthetjük városok egészét, részét, távolból-közelből, kívülről és a város belsejéből. S még tágabbá válik, ha kitágítjuk a „kép” szónak a jelentését, hiszen ezen nemcsak festményt, ábrát értünk, hanem a valóságról alkotott bárminő vizuális érzékelésünket.

Városkép ugyanis az az összegezett kép is, amelyet a város kisebb-nagyobb részéről, majd egészéről, képek sorozata révén kapunk. A városkép szónak ezért

* Ez a cikk önálló része az Építőipari Műszaki Egyetem városépítési tanszéke tudományos munkája keretében készült terjedelmesebb tanulmányomnak, mely a magyar városok városépítészeti sajátosságait több fejezetben, főként a magyar városképződés alapjaival s a magyar városszerkezettel összefüggésben tárgyalja. Bővebb alakban megjelent „A magyar városépítészeti sajátosságai” címen a Településtudományi Közlemények 8. számában (Bpest, 1956).

kettős az értelme: jelenti egyfelől a város egészének vagy részeinek különféle nézeteit, képszerű látványát, másfelől a város egészéről vagy részeiről alkotott vizuális képzetünket, összbenyomásunkat. Lényege mindkét esetben vizuális. A részletek látványát, a város különféle nézeteit emlékezetünk, tudatunk, olykor képzeletünk formálja, összegezi képek sorozatává, végső fokon egyetlen képpé. A város nem kiállított műtárgy, nem térre tett szobor, vagy épület, amit azért tesznek oda, hogy szemünkbe táruljon, hogy lássuk, szemléljük. A város az életnek, a valóságnak nagy darabja, ami látszik, létezik akkor is, ha nem nézzük. Sokan leélnék egy életet a városban és egyszer sem nézték szándékosan, tudatosan, talán nincs is képük róla. Ahhoz, hogy a várost képekben lássuk és végső fokon egyetlen összegezett képpé, vizuális összbenyomássá, élménnyé válják bennünk — ahhoz szükséges a figyelmünk, türelmünk, koncentrációnk.

Kőszeg. Jellegzetes egyszerű lakóház

Debrecen. Batthyány u. 20

Ennyit előjáróban a városképről általában.* S most forduljunk a magyar városok felé, a magyar városoknak előbb konkrét, külső, belső, majd összegezett képéhez, végső fokon a magyar városképhez, a városkép fogalmának még nagyobb mértékű kitérésével, mint eddig tettük. Mert ez esetben a városkép már nem csak egy város valamennyi látott, konkrét városképének összegezése, hanem valamennyi magyar városának — a főváros kivételével — legalábbis azokénak, amelyekben közös és értékes sajátosságokat figyelhetünk meg. Magyar városkép-fogalom alatt tehát azt a végső összbenyomást értjük, amelyet városainkban sok-sok képből, emlékből alkottunk.

Mindenekelőtt nézzük azt, hogyan jelennek meg városaink a tájban, vagyis az összvárosképet. Dunántúli, dombvidéki városaink többségében találhatunk olyan magasabb kilátópontot, ahonnan a várost egészében áttekinthetjük, már csak azért is, mert városaink nem nagyok. Három lényeges, jellemző vonást figyelhetünk meg. Az egyik az, hogy városaink laza, falusias, vagy egyéb kertes beépítésű házakkal fokozatosan olvadnak a tájba — szemben a régebbi európai városok többségével, amelyek élesen elkülönülnek tőle, várfalakkal vagy többemeletes házakkal kezdődnek. A másik az, ami a „nőtt” városokra általában jellemző, hogy a terephez idomulnak, a település főként a kivezető utak mentén, völgyhajlatokban, csápszerűen terjed, felkúszik a környező, enyhébb lejtésű

* A városképről, fajtáiról, elemeiről, nézőpontjairól stb. I. bővebben: Fürst János, Granasztói Pál, Pogány Frigyes: Városépítéset II. fejezet. (Településtudományi Közlemények 7. sz. Bpest, 1955.

domboldalakra. A harmadik pedig, hogy a város középületei egész határozottan emelkednek ki, határozottabban, mint — a nagy katedrálisoktól eltekintve — általában az európai városokban. Ez nemcsak a templomtornyokra vonatkozik, amelyek Európa-szerte a városképek jellegzetes vertikális elemei, hanem a templomok és általában a középületek tömegére (megyeháza, kollégium stb.). Ezáltal a városmag is élesebben emelkedik ki az egész településből, éppen a középületek csoportja, olykor tömör, de gyakran csak laza együttese révén. Még inkább észlelhetjük ezt a kiemelkedést a város peremén épült, elkülönülő újabb nagy középületek (laktanyák, kórházak stb.) esetében.

Esztergom. Külvárosi ház

Sátoraljaújhely. Út kettős fasorra

Más a helyzet alföldi, vagy másutt — de síkon épült városainkban, ahol természetes, külső magaslati kilátópontot nem találunk, s így a város térbeli összképét kívülről nem tekinthetjük át. Ehelyett a város felé közeledve, többnyire jellegzetes város-sziluett bontakozik ki. Itt a városnak a tájban való szétfoslását — ami a környező tanyarendszer révén még nagyobb mértékben is adva van — nem az összárosképben érzékeljük, mert alkalmas földi nézőpont hiányában ezt nem is figyelhetjük meg, hanem fokozatosan közeledve a városhoz, a bevezető utak mentén egyre inkább sűrűsödő — helyesebben távolodva fokozatosan ritkuló — házak összszegződő látványában. Ezzel szemben a városziluett, amint megpillantjuk a távolból, élesen körvonalazott képet mutat és különösen élesen emelkedik ki a városmag, a középületek, tornyok, ezek csoportja révén. A város széles is, bár alacsony, laza beépítésű, de határozottabb — a város, különösen

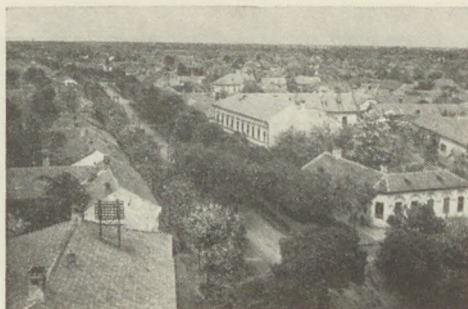
Kaposvár. Házsor : emelkedő terepen

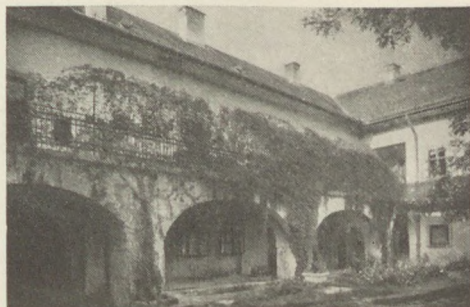
Gyula. Városkép

borús időben, vagy a nappal szemben nézve —, halvány, elterülő, vékony csík, közepén kiemelkedő sötét tömegekkel, tornyokkal.

A városba való érkezés és a város fokozatosan feltáruló belső képe is többnyire a nőtt városok sajátosságait mutatja, kivéve ott, ahol pályaudvar és a városközpont között új, szabályozott út határozott kapcsolatot teremt. (Pl. Nyíregyháza, Székesfehérvár, Pécs, Szombathely.) Egyébként ugyanis a bevezető utak az egykori országút nyomán kanyarognak, határozott irányulást (vizuális célpontot) ritkán mutatnak, a város központjába, központi terére többnyire esetleges módon,

Békésésaba. Városkép

Gyöngyös. Lenin u. 3. udvar

vagy váratlanul érkeznek. Ezzel szemben — és ez mégis a központhoz közeledést érzékelteti — a beépítésnek határozott fokozódása, sűrűsödése figyelhető meg: a kezdetben laza, falusias vagy villaszerű beépítés (az Alföldön még ezenkívül az elszórt tanyák) után, félig zárt sorú, földszintes, elvétele emeletes házak, végül emeletes házak rövid, de összefüggő sora, ugyancsak összefüggő üzletek sora, s ez már a városmag, központi térrel, vagy anélkül, esetleg csupán a főút mentén.

A központoknak vannak általános, a város egészére utaló sajátosságai, ezek is részben a város méretével, részben nőtt jellegével függnek össze. Ilyen elsősorban az, hogy határozott, szabályos tér vagy éppenséggel tércsoport alakítással ritkán találkozunk; a terek, térkapcsolatok szabálytalanok vagy csak részben szabályozottak, még ahol út a városközpont gerince — az sem szabályos. (Pl. Miskolc, Szolnok.) A terek alakja fejlődésre vall, utak irányulását követi, gyakran bontásokkal bővült, nagyrészt forgalmi vagy piactér, olykor csak teresedés. Tölcser, trapézalak igen gyakori (pl. Szombathely, Kecskemét, Debrecen, Nyíregyháza főterei). Pusztán díszterek, sétány jellegű terek ritkábbak, általában újabbak, szabályosak (pl. Sopron, Sztálin tér, Miskolc, Szabadság tér). Még jellegzetesebb azonban a terek tágassága, részben az abszolút méretek, részben a szegélyező alacsony beépítés, részben pedig a térnyílások, betorkoló utak szélessége miatt. A terek, utak nem határolhatók el egymástól élesen. Olyan zárt térfalak, áthidalások, amelyek a nyugati és különösen az itáliai városok tereit jellemzik, nálunk ismeretlenek. Ezt különösen megfigyelhetjük Sopronban, ahol a középkori, az általános európai városjelleghez közelálló, tömör szerkezetű, vertikális beépítésű városmaghoz, szűk utcákhoz, kis terekhez közvetlenül csatlakozóan a Várkerület mentén és ezen túl a város hirtelen kitágul, csaknem olyan tágas térhatásokat, laza térfalakat mutat, mint alföldi városaink. A terek tágasságának tulajdoníthatjuk, hogy viszonylag gyakoriak a térben álló, térrel övezett középületek, ami tömeghatásukat fokozza. E tágas térarányok, továbbá

a lakóházaknak általában alacsony (egyemeletes) volta miatt a központ fő középületei határozottan, olykor hatásosan kiemelkednek. És végül a központi terek, tércsoportok tágasságával, az utak szélességével, de ugyanakkor városaink általában nem nagy méretével is összefügg, hogy a környező táj a városban szinte mindenütt, még a központban is képszerűen érvényesül (pl. Eger, Pécs, Esztergom, Vác). És ahol nem érvényesülhet — az Alföldön — a sík terep miatt, ott is jelen van vizuálisan a város elterpeszkedésében és az elterpeszkedő város házfalai között, még a központ főterén is, a táganyúló égboltban.

Az utak a városmagra legjellemzőbb egyemeletes beépítés esetén, többnyire 1 : 1 téarányúak, ami az épületekre kedvező rálátást ad.* A földszintes beépítésű utcák téaránya ennél is tágasabb és még inkább a kivezető főutak külső szakaszain (különösen egykori állathajtó utak esetén), ahol éppen ezért fokozottan jelentősek a fasorok, nemcsak a porvédelem, az árnyék, hanem a térhatás, a városkép szempontjából is. Gyakoriak a kettős, sőt kétoldali kettős fasorok (pl. Sátoraljaújhely, Szentes), ezek az út terét három, még így is tágas, széles hajóra osztják. Nem ritkák azonban városainkban a kisebb, meghittebb utcaképek, terecskék sem, főként a központ, a főtér környékén, többnyire esetlegesen, lesarkítás vagy más teresedés eredményeképpen. Hasonlóan intim hatást ad az utcák általában kanyarodó vonala, egyben kellemes, változatos utcaképet nyújt, a homorú oldalon egyszerre csak annyi ház látszik, amennyi együttesként kellemes hatást biztosít. Olyan szűkös, tekervényes sikátorokkal azonban, mint a nyugati és még inkább a mediterrán városokban, nem találkozunk. Ha vannak is szűk közök, gyalogutak, ezek rövidek, ilyenekre ház homlokzata ritkán nyílik, leginkább kerítés, kőfalak szegélyezik. A kertek jelenléte éppen az ilyen kerítések, kőfalak és a falakon áthajló fák révén még az utca képében is jól érzékelhető, de még inkább a széles kapualjakon át, mert ezeken betekintve, a legritkábban és csak a városmagban pillanthatunk szűkös, körülépített udvarra, többnyire fákra, kertekre. Mindez együtt teszi, hogy a magyar városokban ritkán érezzük akár

Esztergom. Romantikus földszintes zárt sorú lakóház (9 tengelyes) jellegzetes széles telken

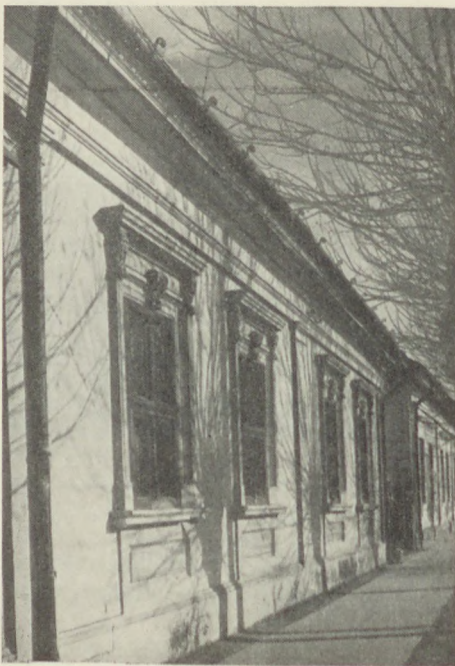
Pápa. Jellegzetes, egyemeletes lakóház, széles kapu

a terek (utcát, udvart is ideértve), akár a tömegek túlsúlyát — az előbbiét esetleg a városszélén, az utóbbiét régebbi, erősített városok magjában —, hanem általában e kettő egyensúlyát.

Nagy általánosságban ilyen külső tömeg- és belső térhatása, ilyen térbeli és tömegbeli jellege van a magyar városnak. Másik kérdés, milyen épületek, milyen

* L. Pogány Frigyes: Terek és utcák művészete. Bpest, 1954.

anyagok, színek, milyen építészeti jelleg tölti ki, oldja fel és jellemzi részleteiben ezt a tér- és tömeghatást. Arról már több ízben szó volt, hogy a középületek viszonylag nagyméretűek, a lakóházak a városmagban túlnyomóan egyemeletesek, kivülből földszintes, zárt sorúak, vagy hézagos zárt sorúak. E lakóházak főbb, városképet meghatározó jellemvonásait az alábbiakban foglalhatjuk össze. Gyakran igen szélesek, a telkek utcai frontja — az európai városoknak osztások folytán olykor csak két, de általában három, négy ablaktengelyes telek-, illetve házfrontjaihoz képest, nemegyszer hét, nyolc ablaktengelyes. Az eresz párhuzamos az utcával, a nyugaton, elsősorban Németországban általános oromfallal utcára épülő házat — a falusias beépítésen kívül — még elvélve sem találjuk. A tetőhajlás közepes, 40° körüli és e tekintetben egyenletes. Jellegzetes eleme a régebbi lakóházaknak — még a múlt század derekáiig épült emeletes házaknak is — az agrár, ill. fél-agrár életformára valló széles kapu, és különösen jellegzetes városképi elem az ilyen kapu, a hézagos zárt sorú beépítésnél, a házak összekötő tagjaként. A lakóházak — de a középületek túlnyomó része is — kő, téglaburkolat helyett csupán vakoltak és díszítésük csekély, tartózkodó színezésük kevés változatot mutat. A sima, világos falfelületek, a sárgás, ritkán zöldes színek különféle árnyalataival, rajtuk az ugyancsak sima, egyszerű tetőidomok, vízszintes tetőgerincek általánosan — az A földön és a Dunántúlon is — jellemzik városainknak a múlt század végéig kialakult utcaképet. Ezek a lakóházak és utcaképek nemcsak alföldi, dunántúli városainkban, hanem általában a Kárpát-medence valamennyi városában jellegzetesek, sőt egy-, kétemeletes házak alakjában megtalálhatók körülötte, főként nyugatra, az egykori Osztrák Birodalom kisebb városáiban is.

Szarvas. Hézagos zárt sorú ház

Székesfehérvár. Kőfal. Növényzet a városképben

Gyula. Kossuth Lajos utca. Jellegzetes alföldi városkép

Ezzel már érintettük városaink építészeti jellegét, melyben stíluskorszakok felett, rajtuk átívelően, van valami közös vonás: — főként az, hogy ezek a stílusok néhány jelentős, reprezentáns alkotás kivételével — városi épületeink többségén leegyszerűsödve, takarékos, szerény eszközökkel, a vakolat-architektúra finom árnyalataival, vagy éppen provinciális esetlenségeivel és egyben bájával nyilatkoznak meg. Gótikus épületekről, városképet jellemző értelemben nem szólhatunk, reneszánszról sem, az ország mai területén. A középkor építészeti világa néhány emléken vagy töredéken (várfal-maradványok, kapuzatok, tornyok) kívül, egyedül némelyik városunk belvárosának utcavonaláiban, térarányaiban, térkapcsolataiban van jelen. A barokk-kort — leginkább a Dunántúlon és Kalocsán, Vácon, Egerben — néhány nagyszabású, túlnyomóan egyházi épület és szerényebb polgári lakóház képviseli, az alföldi városok középületei inkább a klasszicizmus, majd az eklektika korából valók, a lakóházak túlnyomó többsége pedig a XIX. és XX. századból. Ennél régebbiek inkább csak az emeletes házak, gyakran a XVIII., sőt olykor a XVII. századból, az Alföld kivételével, ahol az emeletes házak is csaknem kivétel nélkül újabbak. A barokk, a copf, a klasszicista stílus-jegyek természetesen felismerhetők, de a gyakori átalakítások, eltorzulások miatt ritkán oly mértékűek, hogy a városképet meghatározzák, jellegzetessé tegyék (mint pl. Eger, Székesfehérvár egyes részeinél). Az, ami az európai városok többségére jellemző: az építészeti formák gazdagsága, keveredése, rakódása, a stílus-korszakok egymásra rétegződése, az időbeli fejlődés és gazdagodás kőbevésett emlékeiként — a mi városainkban vajmi ritkán található meg. A városképek túlnyomó többségét néhány gazdagabb formavilágú város kivételével, általában bizonyos egyidejűség és nyugalmas, kiegyensúlyozott, egyszerű, puritán formavilág jellemzi, amely — az egyes házak korától függetlenül — a klasszicizmussal, mértéktartásával rokon. Ez a kiegyensúlyozottság nyilvánul meg a

Makó. Fasoros út

terek és tömegek már említett arányában is. Leginkább az Alföldön, továbbá az Alföld peremén érezhető, innen mintegy gyűjtőpontból terjed szét csökkenő mértékben az egész Kárpát-medencében és azon túl nagyrészt elfoszlik.

Az eklektika, majd a szecesszió és az első háború utáni építészeti törekvések ebbe a formavilágba új és kevésbé beilleszkedő elemeket hoztak. Ez alól a romantika és a kora-eklektika kivételek; a kora-eklektikus lakóházak még töretlenül folytatják a jelzett hagyományokat. Különösen szép példája ennek Sátoralja-újhely, melynek városmagja csaknem teljesen ebben az időszakban épült ki. Az eklektika és a szecesszió korában épült középületek és lakóházak mind tömegükkel, tetőfelépítményeikkel, mind építészeti kialakításukkal nagymértékben elütnek az addig kialakult jellegtől. Ez különösen a középületekre és még inkább a szecesszió korszakára áll, mert a lakóházak — néhány nagyobb belvárosi bérház vagy szecessziós túlzasokba hajló kisebb lakóház kivételével — inkább megtartották a korábban kialakult mértéket, egyszerűséget. A középületeken és nagyobb bérházakon azonban egyenesen a hivalkodás, a feltűnni akarás jegyei mutatkoztak és ez annál inkább rányomja bélyegét a városra, minél újabbkeletű, vagy minél gyorsabban fejlődött városról van szó (pl. Kaposvár, Miskolc), de általában valamennyi városunkra, azáltal, hogy középületeik, közintézményeik nagy részben a múlt század dereka óta létesültek. Ez a jelenség folytatódott a két háború közötti időszakban, amikor a modern formatörekvéseknek többnyire félreértett vagy eltorzult hajtásai keletkeztek és nem sokkal szerencsésebbek e tekintetben a legújabbban, tervberuházásként létesült középületek, nagyobb lakóházak sem. Városaink nagy része — különösen az újabban fejlődötték és általában a nemrég betelepült részekben — elveszítették építészeti jellegüket és a hagyományos városképet csak annyiban tartották meg, hogy lazán, horizontálisan terjedtek, túlnyomóan földszintes, kertes új lakóházakkal.

Igen hiányos volna a magyar városkép jellemzése a növényzet jelentőségének, a fáknak, fasoroknak, kerteknek, parkoknak a kiemelése nélkül. Ezeknek a magyar városképben a már ismertetett okok, előzmények folytán — falueredet, félagrár életforma, tér- és telekbőség, klíma, porvédelem stb. — különleges jelentőségük van. Olykor már egy-egy, a kertből kihajló, vagy az utca, tér szögletében álló fa is jellegzetessé, vonzóvá, széppé teszi városképeinket. Még inkább ezt teszik a fasorok, olyannyira, hogy sok utcaképünkben átveszik a házak, az építészet szerepét is és jellegzetes térhatároló elemekké válnak. Ligetek is, régi, nagy fáikkal, a város belsejének olykor igen jellegzetes és szép részei. (Pl. Eger : Érsekkert, Pécs : Székesegyház környezete.) Úgyszintén jellegzetesek a laza, kertes települési mód folytán a tömbök belsejének, gyakran még a belvárosban is összefolyó, egybeolvadó kertjei. Fák és házak, lombok és sima falsíkok, fény, fényfoltok és az árnyék (különösen nyáron, az Alföldön az éles árnyék) együttes hatása városképeinknek igen jellegzetes vonása. E tekintetben is valamely egyensúly figyelhető meg, miként a tér- és tömegarányokban. És e tekintetben is sok, félreértésből fakadó túlzás történt: hivatkozva városainkhoz kevésbé illő díszparkok, „piazzetta”-k stb. létesítésével, nem szólva a fák, növényzet pusztításáról, ami ezt az egyensúlyt megbontotta és városképeinket hol jellegtelenné, hol egyenesen sivárrá tette.

Mindezek az itt összefoglalt jellegzetességek ugyanis folyamatos, lassú fejlődés eredményeként a múlt század végéig alakultak ki s együttesen leginkább az azóta nem fejlődött városokban vagy városrészekben maradtak meg. Az újabb keletű, gyorsan változó módú, izlésű építkezések, települések ezeket a jellegzetességeket általában elveszítették vagy megzavarták.

*

A magyar városképekben kifejezésre jut vagy akár jutni valami. Ez a valami térbeli és időbeli egyaránt: városaink alkata, szerkezete és ugyanakkor történeti fejlődése, a múltból a jövőbe ívelő élete.

Gyula. Menyhárt-híd

Baja. Béke tér. Tágas térarány, nagyméretű, horizontális jellegű középületek

Mindabból, amit városképeink így többé-kevésbé kifejeznek, emeljünk ki három jellemvonást — ezek véleményünk szerint a legáltalánosabbak, a legjelentősebbek és — akár tartalmukban, akár formájukban, illetőleg e kettő összhangjában — a legértékesebbek.

Az első : városaink fejlődésének szerves, szükségszerű mivolta. A város kiterjedése, alakja, a központ, az építési módok, a középületek, a ligetek elhelyezkedése, kialakulása mind nagyjából szükségszerű, értelmes volt. A település építésre alkalmas területekre terjedt, alakja a környezetéhez simul. Az utak célokhoz irányultak és a terephez igazodtak. A központ piacból, utak csomópontjában keletkezett. Az épületek méreteit, alakját, az építési módokat hosszú időn át kialakult szokások, szükségletek szabták meg. A ligetek, a mélyebb,

Esztergom. Városkép, háttérben a várral

nedves helyeken, vízpartokon nőttek. Ezt a szerveséget bontották meg — többnyire a századforduló óta — mindazok az építkezések, szabályozások, parcellázások, amelyek telekuzsorából, vagy éppenséggel utánzásból, nagyzólasból, gyakran a változó divatból fakadva, erőszakolt, idegen elemeket hoztak a város-szerkezetbe és a városképbe.

A második : városaink kapcsolata a tájjal, átszőződése táji, természeti elemekkel. Városainkban az építészeti és a természeti elemek egyensúlyban vannak, miként a terek és tömegek is ; a természet kertek, fák, fasorok, ligetek alakjában benne él a városban, a táj megjelenik a városképben, a város pedig laza

Kőszeg. Tömörebb beépítés, változatosabb városkép

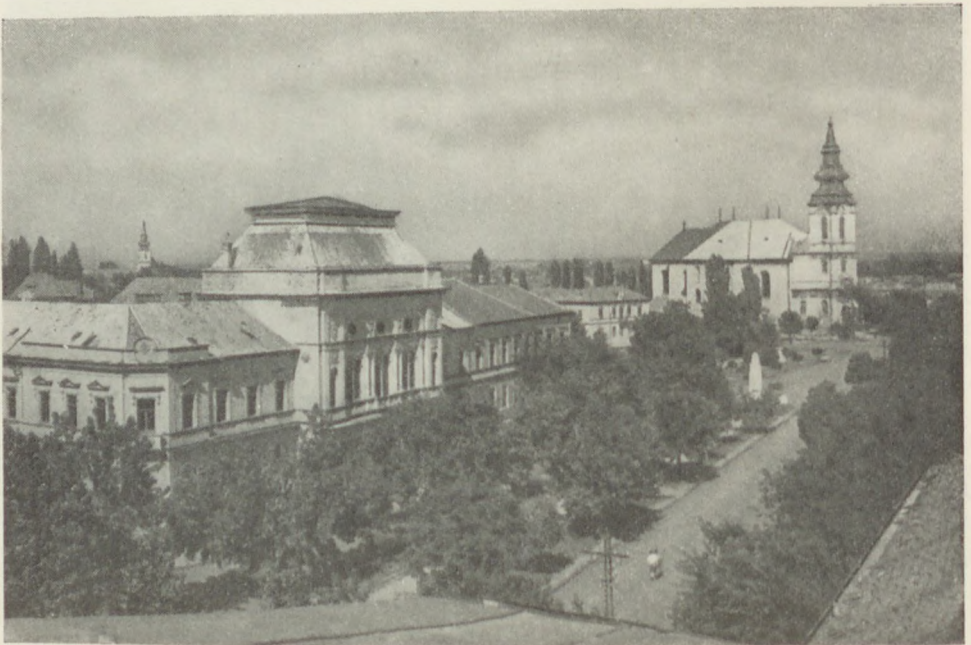
építkezéssel feloldódik a tájképben. A térarányok tágassága is a táj jelenlétét, vetületét jelképezi alföldi városainkban. És ebben a kapcsolatban a tájjal : van valami szükségszerű ; ezt nemcsak az őstermelő, a földhöz, kerthez ragaszkodó lakosságnak, nemcsak termelési okoknak tulajdoníthatjuk, hanem a táj jellegének is. A magyar táj, a dombvidékeken lankáival, kertjeivel hívogató, az Alföldön éltető — sohasem nyomasztó és sohasem kietlen, riasztó. Ez ellen a kapcsolat ellen, természet és város egyensúlya ellen vétettek mindazokkal az építkezésekkel, amelyek a térarányokat torzították, a tájképet elcsúfították, a növényzetet irtották.

A harmadik jellemvonás : az egyszerűség, keresetlenség, a tartózkodás erősebb díszítésektől, élénkebb színektől, bonyolultabb idomoktól. Ezt részben takarékoságnak, sőt egyenesen szegénységnek is tulajdoníthatnánk, építőanya-

gok hiányának, miként az előbb a tájjal való szorosabb kapcsolatot, az őstermelésnek. Úgy hisszük azonban, hogy ez esetben is, ilyen gazdasági okon túl, izlés, mérték, magatartás nyilatkozik meg. Sok nemesen egyszerű középületünk, lakóházunk, sokkal díszesebben is épülhetett volna. Talán a táj jellegének is szerepe van a formák egyszerűségében, a sima, tagolatlan falsíkok, tömegek, a világos színek kedvelésében. És talán legtöbbször épp ezen a téren vétettek városképeink ellen, talmi pompájú, feleslegesen bonyodalmas homlokzatokkal, tetőzetekkel, boltkapuzatokkal, emlékművekkel.

Ebben a három jellemvonásban : — szervesség, táji kapcsolat, egyszerűség — látjuk a magyar városképek, a magyar városjelleg legfőbb értékét. Annál is inkább értékesnek kell ítélnünk őket, mert ezek a jellemvonások teljes mértékben egybeesnek a korszerű várostervezésnek, városépítésnek világszerte, az elmúlt évtizedekben kialakult törekvéseivel. Az elmondottakkal azonban inkább jellemzést kívántunk adni, az esztétikai értékelés sokkal bonyolultabb, semhogy egykönnyen igazolható lenne. Városképeink szépsége mögött még számtalan fel nem fedett ok, viszonylat, tényező rejlik. Azzal azonban, hogy e három fő jellemvonásra korlátoztuk a magyar városjelleg értékeit, azt is kifejezésre akartuk juttatni, hogy *nem minden feltétlenül megőrzendő vagy követendő érték*, ami városképeinkben jellegzetes.

Városaink sok, ma még jellegzetes vonásának oka már meg is szűnt, értelme meghaladott, vagy rövidesen meghaladott lesz. Így pl. a házak széles utcafrontja csakugyan jellegzetesség, a telkek bőségéből, a falusias településből ered, de ma már nem szükségszerű, közművesítésnél nem gazdaságos. Még az alacsony, horizontális jellegű építkezést sem tekinthetjük — bármennyire általános — feltétlenül megőrzendő értékes sajátosságnak. Amíg a terület bősége, a közművek,

Jászberény. Városkép, növényzettel és kiemelkedő középületekkel

Szeged. Széchenyi tér

építőanyag hiánya, a lakosság félagrár életmódja indokolja, ott és addig szükséges lesz, ámde — különösen nagyobb iparosodás, a technika, az életmód fejlődése esetén — mihelyt nagyobb szükség mutatkozik területben, nagyobb igény közművekben, más megoldásokhoz s formákhoz is juthatunk. Az alacsony építkezéshez merőben formai, tradicionális okokból ragaszkodni olyan volna, mintha tradíciónak tekintenénk és őriznénk pl. a szintbeli vasúti keresztezéseket, a sorompókat, holott nyilvánvaló, hogy gyér forgalom s takarékoság szülte őket, s a forgalom, meg az anyagi lehetőség növekedésével szükség és lehetőség lesz a kiküszöbölésükre, áthidalásokra, pályaemelésekre. Városainkban esetleg sokemeletes, magas házakra is szükség s lehetőség lesz egykor és ezek — ha jól oldják meg őket — szépen illeszkedhetnek majd a magyar tájba, akár már ma is, mint pl. a mezőkövesdi új gabonátároló.

S ezért itt, legvégén vetjük fel és kíséreljük nyomban megválaszolni azt a kérdést, ami talán nem egy olvasóban felmerült: mi köze az elmondottaknak mai problémáinkhoz, a korszerű építészet hazai feladataihoz? — Az a köze, hogy olyan földön építünk, ahol a településnek, a városépítésnek hagyományai vannak, s ahol ezek a hagyományok éppen a korszerű építés szempontjából figyelemre méltóak. Az a köze van, hogy takarékosan, józanul, egyszerűen kell építenünk és ezen a téren a magyar városépítés múltjából, a jellegzetes magyar városképekből sokat tanulhatunk. S végül az a köze van, hogy a legújszerűbb elgondolásainkat is megvalósíthatjuk a magyar városokban; — ha a feladat valóban reális, szükségyszerű, s a megoldás ezt kielégítő, kifejező, akkor új épületeink nemcsak belefognak illeszkedni a magyar városképbe, hanem éppen ezzel köyetni fogják városépítésünk legjobb hagyományait is. Építő elődeink nem riadtak vissza formai meggondolások miatt és — amíg a józan eszük szerint, a gyakorlati szükségnek megfelelően építettek — igazuk is volt.

Granasztói Pál

KÉTEMELETES, GÓTIKUS LAKÓHÁZ A VÁRBAN

Buda a középkorban világváros volt. Erről tanúskodnak az egykori útleírások, de a metszetek is. A pezsgő életet megbénította az idegen uralom, a többemeletes palotákat rombadöntötték az ostromok és az új város a török uralom után már sokkal szerényebb lett életében és arányaiban. De a régi fény és nagyság egy-egy emléke töredékeiben még ma is itt rejtőzik a sokszorosan átépített épületekben. Sok részletet napvilágra hozott az 1945. évi ostrom és az azóta folyó kutatások. Tűzfal részletekben megvannak a hajdani felső emeletek nyomai is, de az egyetlen megmaradt kétemeletes gótikus lakóház-homlokzat, mint élő tanulsága a középkori Buda fejlett urbanizmusának, a mai Úri utca 31. számú épület, amely most bontakozott ki a későbbi korokban rárakott külsők mögül.

Az Úri utca 31. számú telken tulajdonképpen két U alakú épület áll egymás mögött, melyek száraikkal összeérve körülveszik az udvart. Az épületek közül a hátsó egy emeletes és a XVIII. század végéről származik, az utcai két emeletes és eredete a XIV. század elejére nyúlik vissza. A következőkben az utóbbiról lesz szó.

Elöljáróban meg kell említeni, hogy jelen tanulmányunkban nem a műtörténész elemzi a műemléket, hanem a műemlék helyreállítással foglalkozó építész számol be a helyreállítás történetéről.

Az 1954-ben megindult helyreállítási munka már befejeződött, a Begyűjtési Minisztérium dolgozói elfoglalták az I. és II. emeleten készült szolgálati lakásokat; a ház helyreállítása azonban koránt sincs még bevégezve. Fényképekkel a kész állapotot még nem lehet bemutatni, mert a földszint átépítése és a homlokzat befejező munkái még hátra vannak.

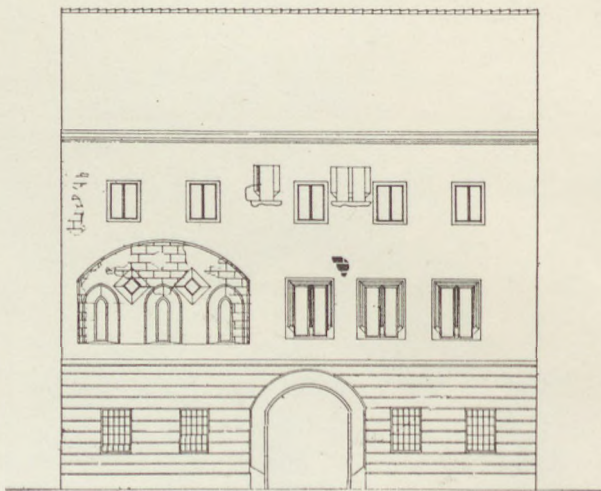
Az építkezést nem valamelyik műemlékvédelmi szervezet végeztette — mint ahogy sajnos a legtöbb vári helyreállítást nem az végzi —, hanem egy minisztérium, melynek lakásokra volt szüksége, mégpedig lehetőleg az általa kívánt számú és méretű lakásokra. A helyreállításoknak ez a módja kihat az építési, valamint a feltáró kutatómunka teljességére, mert vannak olyan nehézségek, melyeket egy-egy tárca a maga hatáskörében képtelen elhárítani — például a szervesen kapcsolódó részekből a lakók ideiglenes átlakoltatása, ezen részek helyreállítása stb. Még akkor sem tudja áthidalni ezeket, ha a műemléki kérdésekkel szemben oly nagy megértést tanúsít, és érdekükben olyan anyagi áldozatokra hajlandó, mint jelen esetben a Begyűjtési Minisztérium, amiért ezúton is köszönetet mondunk.

Fentiek előrebocsátása nemcsak azért szükséges, hogy a várbeli házak részleges építése magyarázatot nyerjen, vagy hogy a kutatások hiányosságára — amennyiben a következő beszámolóból ez tűnnék ki — mentséget keressünk,

hanem azért is, hogy felhívjuk a figyelmet a műemléki helyreállítások teljességét és hitelességét a jelenlegi gyakorlat mellett fenyegető veszélyre.

Az Úri utca 31. helyreállítása a tervezés megindításakor nem látszott különösen problematikusnak. Az épület történetét alig ismertük ugyan, tulajdonosait, rendeltetését is csak az újabb korból, de nyilvánvaló volt, hogy az utcai homlokzatot a gótikus maradványok alapján kell helyreállítani, amit Pán József 1862-ben készített romantikus homlokzata alól már korábban feltártak, az I. emeleten. A mögöttes területeken a barokk állapot maradványaiban még kivehető volt, így ennek helyreállítása látszott kívánatosnak, természetesen korszerű lakásalaprajzokkal. Az elkészült terv a földszintre nem terjedt ki, az I. és II. emeleten szintenként egy-egy két szoba hall, egy szobás és egy szobás garzon lakás ki-

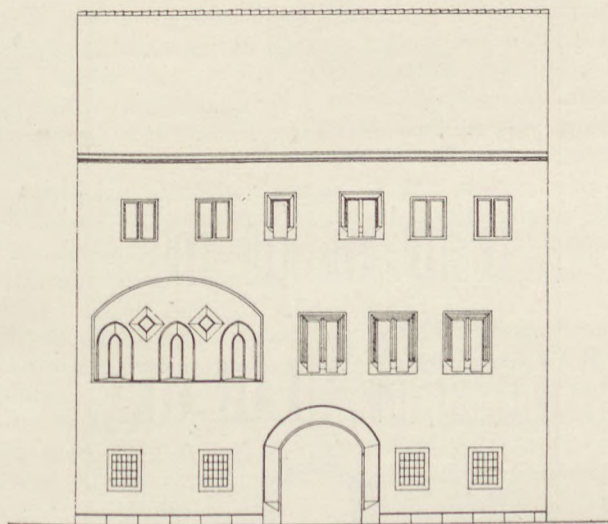

alakítását irányozta elő; az I. emelet fölött, a szerkezetileg megfelelő barokk boltozatok meghagyásával, az utcai homlokzaton, az I. emeleti három egyenes záródású gótikus ablak bemutatásával, a lépcsőháznak a barokk állapot szerinti visszaállításával. A II. emeleten egyenletes kiosztású ablaksorral kívántuk a homlokzat nyugodtságát biztosítani.

Az egyetlen kérdést az I. emeleten a vakolat alól előkerült 3 gótikus ablakmaradvány rekonstruálása jelentette. A kutatás itt megindulhatott, mert a terület hozzáférhető volt és a fal belső síkján talált ablakfülke-indításokból, a könyöklőn talált csaplyukakból, a középsudárral osztott, egyenes záradékú, dús profilszerű ablak nagyságát és alakját egyértelműen meg lehetett szerkeszteni.

A romantikus homlokzat azonban még egyebet is takart. Az építkezés megindulásakor felállított állványokról a homlokzat hozzáférhetővé vált és a kutatók (Czagány István és Thurszky Béla) északi irányban a három egyeneszáródású ablak esetleges folytatását keresve élszedéses elfalazott falfülke nyomára bukkantak. A fülke szélessége 6,3 m, magassága 4,1 m, mélysége 0,30 m, felül szegmensíves lezárású. Különböző biztosító aláfalazások után a fülke falában három, nagyjából azonos méretű, csúcsíves lezárású, mély, rézsús kávájú ablak és közöttük vállukig lenyúlóan beékelődve két, csúcsára állított négyzet alakú, hasonló mélységű nyílás körvonalai bontakoztak ki a feltárások nyomán. A fülke falán fehér

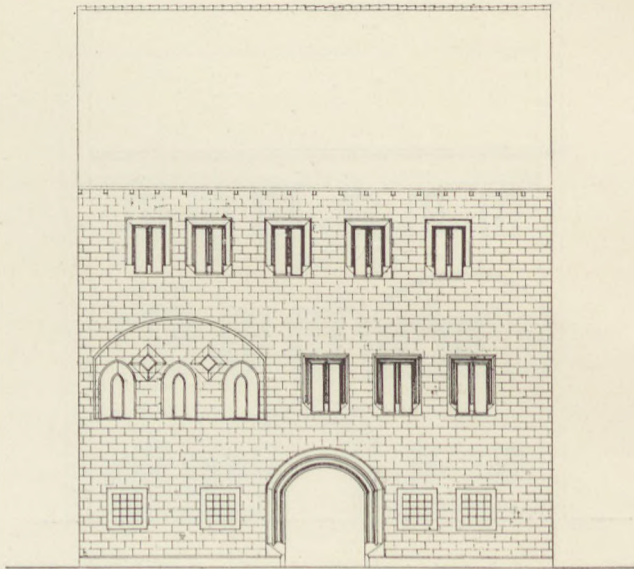
alapon, sötétbordó kváderfestés nyomai látszottak, ami befordul a két kisebb nyílásrészsűn, míg a csücsíves ablakok mellett 6–7 cm széles bordó szegélyszávval megáll. A két felső nyílást a szerencsésen épenmaradt sarkok segítségével pontosan lehetett rekonstruálni, míg a három csücsíves ablak eredeti nagyságára csak a vörös szegélyek felső indításából lehetett következtetni. Ezt a három nyílást, melynek részsűs kávéit nagy puha mészkövekből építették, később alul átfaragással kiszélesítették, záradékukat változatlanul hagyva. A szélesítés valamivel az ívvallak fölött metszi át az eredeti nyílást szegélyező bordó szegélyt. A kiszélesített ablakok kávarészűit annak idején zöldre festették. Az átfaragott köveket a függőleges kávarészek helyén, a későbbi ablakok elhelyezésekor legnagyobbbészrt megsemmisítették, de a megmaradt részekből kivehető, hogy a

két szélső nyílás azonos lehetett az átfaragás után is. A középső nyílás vitás volt, miután azonban kiderült, hogy a többitől eltérő szélességre utaló zöld festésnyom egy másodlagos helyen levő, falazóhabarcsba került vakolatdarabkán van, semmi ok nem volt rá, hogy a három nyílás megmaradt azonos záradéka alapján a középső nyílásnál is ne azonos formát tétélezzünk fel. A szóban forgó vakolatdarabka a falban hagyott kis nyíláson át ma is megtekinthető. Az a feltevés is megdőlt, hogy a középső nyílás ajtó lett volna, mert megvan a nyílás könyöklőköve. (Felső profilos része a kivitelezés során sajnálatos vigyázatlanság miatt elpusztult.) A falfülke felső részében eredetileg körablaknak látszó nyílásról bebizonyosodott, hogy egy belövésnek az egész falfülke eltüntetésével egyidejű befalazása. A Magyarországon ez ideig egyedülálló ötös kapcsolt ablakmotívum formái így tisztázódtak. Helyreállításuknál elpusztult részeiken a visszaserkeszthető eredeti állapotot építettük újjá téglából. A zöld felületű átfaragott köveket meghagytuk. Ez a helyreállítási mód bemutatja az építkezés két korát, anélkül, hogy az esztétikai egységet megbontaná. Megemlítendő még, hogy az előbb említett falfülkék-től délre a főfal megvastagszik, valamint, hogy az északról csatlakozó ház tűzfalán az Úri utca 31. szobái felől kváderezett Anjou-kori homlokzatkiképzés nyomai láthatók, amiből a falfülkét tartalmazó épületrész későbbi eredetére lehet következtetni, bár az ezt a feltevést igazoló varratot nem találtuk meg a fal külső

síkján. Akár két periódusban épült eredetileg az Úri utca 31. számú ház, akár később, mint a mai Úri utca 33, a falfülkés épületrész jelenlegi helyén kis utcácska lehetett. A 33. számú ház tűzfalában, a II. emelet feletti magasságban még a középkori illemhelyeknek e közre kiköpő csatornáit is megvannak. Mindez azonban csak az épület története szempontjából volt érdekes, a helyreállítást nem befolyásolta.

Annál nagyobb jelentőségű volt az eredetileg falazókőnek vélt két II. emeleti gótikus ablakkönyöklő felfedezése. Kétemeletes gótikus épületet találtunk! Az ablakkönyöklő elhelyezkedéséből már arra is lehetett következtetni, hogy a gótikus épület magasabb volt, mint a barokk. A tervezés most már új kérdések előtt áll, mégpedig azelőtt, hogy a II. emeleti gótikus ablakkövek éppen csak

bemutatásra kerüljenek a falsíkban úsztatottan, vagy pedig azok eredeti funkciójukban kiegészítést is nyerjenek, ami magával vonja az I. emelet fölötti mennyezet és az utcai főpárkány megemelését. A vitát, mely a műtörténeti érdekek és anyagi lehetőségek összeütközéséből keletkezett, a függőleges kávék két kövének és a könyöklő csaplyukának feltárása döntötte el, melyből most már a II. emeleti ablakokat, legalábbis szélességükben pontosan rekonstruálni lehetett. Az építető vállalta a megemlések költségeit. Az alaprajzokat a lépcsőház továbbvezetésével, illetve az egyik lakásban belső lépcső beiktatásával nagyjából változatlanul lehetett hagyni. A kérdés a II. emeleti gótikus ablakok kiegészítésének és ablaksor-szerű folytatásának, illetve nem folytatásának kérdésévé zsugorodott.

Bármilyen szűk határok között mozgott is azonban a probléma, a megoldás számtalan variációja vált lehetségessé. A feldolgozott variációk közül az egyik a talált kövek meghagyásával, azok kiegészítése nélkül sima keretezésű, az I. emeleti ablakokénál jóval alacsonyabb ablaksort javasolt 5 ablakkal. A másik véglet a leletek alapján rekonstruált gótikus ablaksor kiépítése volt, ami a biztos ismeret igényével lépett fel az ablakok magasságát és helyét illetően, amire pedig

adat nincsen. A hitelesség igénye inkább az előbbi, az esztétikáé inkább az utóbbi álláspontot támogatta. A két végleten belül természetesen még más variációk is felmerültek, leginkább azon elv alapján, hogy a két megmaradt könyöklőjű ablak nyerjen gótikus kiegészítést, a többiek pedig modern kiképzést. A témával kapcsolatban két tervbírálati értekezés is volt, melyen legnevesebb műemlék-szakértőink közül többen részt vettek. A kialakult álláspont az volt, hogy a két gótikus ablak az ismeretlen magasság bizonytalanságának érzékeltetésével helyreállítandó, a többi ablak modern hangú kiképzése pedig helyes. Most már csak az ablakok nagysága és száma (5 vagy 6) volt kérdéses. A kivitelezett megoldás a két középső gótikus ablakot az alsó ablakokkal azonos szélességükből kiindulva, azokkal azonos magasságban állította helyre úgy, hogy a szemöldök-kövön a profilok nem futnak át, hanem a sima, egyenes lezárás utal e magasság bizonytalanságára. Ez a lezárás egyszersmind biztosítja a két különböző kiképzésű ablaktípus záradékainak egységét és így az ablakok harmonikus megjelenését is. Az ablakméretek 5 ablak elhelyezését tették lehetővé, mert a hatodik ablakhoz nem áll elegendő faltest rendelkezésre. A három újonnan készített ablak 22 cm mély, meredeken rézsús, kőkávéban osztósudár nélküli gerébtokos ablak. Talán még szerencsésebb lett volna az új ablakokat egyetlen üvegfelülettel megoldani, ennek azonban szerkezeti akadályai voltak. A két északi ablakot elhelyezésük közben megtalált eredeti helyükre lehetett tenni, a déli oldalon ilyent nem találhattunk, mert ez a falszakasz az 1945-ös ostrom alkalmával megsemmisült. A főpárkány szintén bizonytalan magasságát sima, tagozatlan kőlap-lezárással kívántuk érzékeltetni.

Az épület homlokzatának és kapualjának helyreállítása szerepel a főváros 1957. évi sortatarozási tervében. A kapukeret még vitatott profilozási kijavítása mellett a földszinten a II. emeleti új ablakokhoz hasonló ablakokat fogunk elhelyezni. Ezek méretére és alakjára vonatkozólag semmiféle adatunk nincsen, lehetséges helyük azonban a környező eredeti falrészek között bizonyos pontossággal kimutatható. Az egész homlokzat erősen meszes habarcsból — melynek színét téglaporrall tennénk melegebbé —, durva struktúrájú vakolást kap és ebben kis mélységgel húznánk meg a kváderézést színezés nélkül. A falfülkékben az eredeti festést restaurálnánk és egészítenénk ki. A homlokzat más részein nyomokban fellelhető különböző korú hasonló kváderfestések maradványai a helyreállítás során a szerkezeti okokból szükségessé vált falazások alkalmával, sajnos, teljesen megsemmisültek. A homlokzat teljes helyreállításakor kívánjuk lefaragni az újonnan készített középsudarak papucsait, ezek ugyanis formatörténetileg hibásak és esztétikailag zavaróak.

Remélhető, hogy a terv 1957 folyamán meg is valósul és nem nagy méretű, de mégis egyik legmonumentálisabb hatású vári műemlékünk mindenki számára érthető és élvezhető formában tanúskodhatik majd a múltrol.

Dragonits Tamás

Sopron. Szent György utca 1—3

MŰEMLEKÉPÜLET HELYREÁLLÍTÁSA SOPRONBAN

Az elmúlt világháború a sopron-belvárosi műemlékekben súlyos károkat okozott. A bombázások során az Orsolya-téri és Bástya-téri pusztításokon kívül, több bomba érte a Szent György utca északi részén álló 1. és 3. sz. ún. Prickler házat és a néhai Korona vendégfogadó épületét.

Az épületek udvari szárnyai úgyszólván teljesen elpusztultak. A háromemeletes barokk épületegyüttes utcai szárnyaiban levő lakások is tönkrementek, részben a bombázás okozta rázkódtatás folytán, részben az eredeti fafödémek elkorhadása s beomlása miatt.

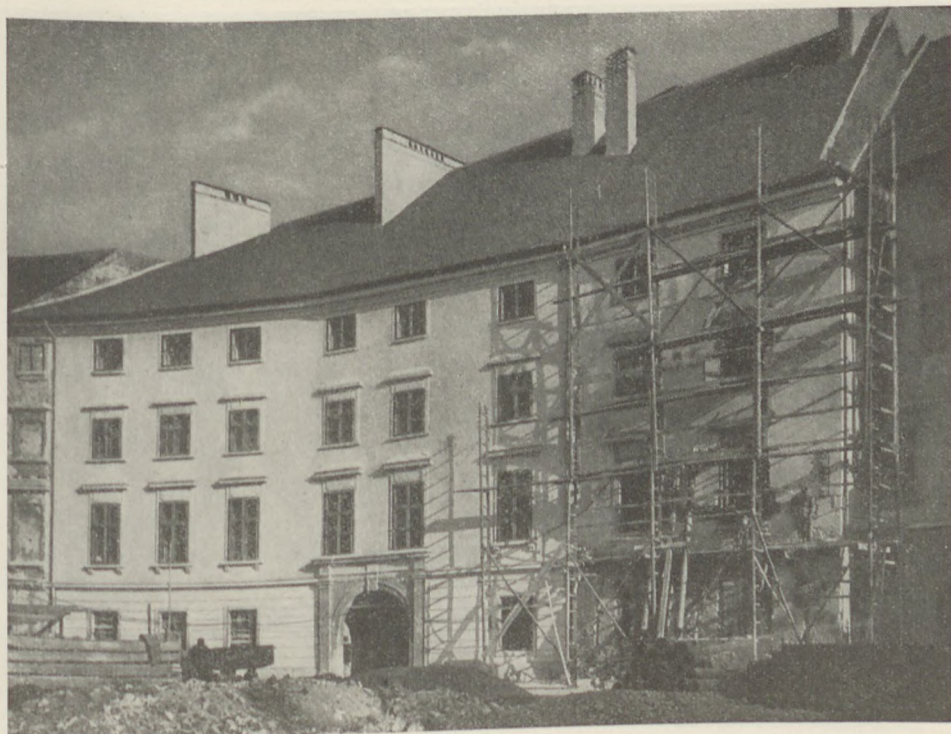
A városi tanács 1954 végén hitelt biztosított a helyreállítási munkákra és az év végére elkészült tervek alapján 1955 tavaszán megindulhatott a helyreállítás műve. Először a 3. sz. épület került sorra, mert itt a néhány romos szükség-lakás kiürítése nem okozott megoldhatatlan feladatot. Az itt építendő lakásokat kellett volna az 1. sz. sűrűn lakott épület kiürítéséhez biztosítani.

Mint a helyreállítás tervezője, az alábbiakban szeretném ismertetni a helyreállítást megelőző kutatómunkát, a helyreállítási tervek készítésénél szem előtt tartott irányelveket s így röviden az építés történetét, hogy a műemlékek iránt érdeklődők némi betekintést kaphassanak a műemlékhelyreállítások részleteiről és műhelytitkairól.

Kutatás. Az épület helyreállításához szükséges tervek elkészítését általában megelőzi az előzetes részletes műemléki felmérés, az épület mai alaprajzi és homlokzati állapotának rögzítése. A felmérési munkákkal párhuzamosan folyó helyszíni kutatási munkák az alaprajzi és homlokzati rendszer tanulmányozása, korábbi analóg esetekkel történt összehasonlítások, különlegesen vastag falak vizsgálata, az épület boltozatrendszerében látható jellegzetes eltérések alapján indulnak meg, egyelőre csak kisebb méretű vakolatleverésekkel, kisebb elfalazások mögött levő eredeti falak vizsgálatával. Ugyanakkor történik az épületre vonatkozó, eddig nyilvánosságra került irodalmi adatok kritikai felülvizsgálata és az adott lehetőségeken belül a levéltári kutató munka.

A Szent György u. 3. sz. épület esetében a fent ismertetett kutatási elvek szerencsés véletlenek sorozataként teljes mértékben érvényesíthetőek voltak. A felmérési munkákkal párhuzamosan megindított ún. „felületi kutatások” során feltárt gótikus ülőfülkemaradványok, az utcai homlokzat északi és déli részén előkerült gótikus sarokarmirozás, az udvari romos részek középkori eredetű falnyílás-maradványai egyértelműen bizonyították, hogy a háromemeletes barokk épület korábbi középkori épület falainak felhasználásával épült.

Mollay Károly kutatásai során egy 1534-ből származó, igen részletes épületleírást talált, mely nagy általánosságban azonosítható a barokk épületben levő középkori falrendszer ma még meglévő részeivel. Teljes azonosságot megállapítani ma már — az elpusztult udvari szárnyak hiánya miatt — aligha lehet. Úgy véljük, nem lesz érdektelen, ha az eredeti német nyelvű okmány szövegét magyar

Helyreállítás közben

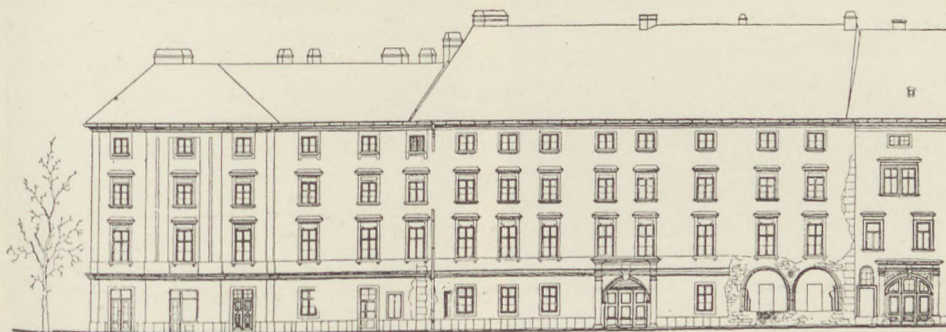
fordításban ismertetjük : „A helyiségek, boltozott helyek és szobák, tetőterek és egyéb épületek leírása, amelyeket Pullendorfer Mihály polgár soproni házában az utóbb megnevezett becslők láttak és megtekintettek, amint itt következik :

Először a ház kapujánál Piersch Benedek háza felé egy nagy bolthajtásos helyiség, egy üzlethelyiség vasajtóval, két ablakkal. — Továbbá közvetlenül emellett egy pince, egy padozott résszel. Azután a lépcsőnél, amely az ebédlőházba vezet, egy lisztkamra, alatta egy kis boltozat, amibe a boltozatlan pincéből lehet bejutni. — Továbbá egy bolthelyiség és egy árnyékszék. Továbbá egy boltozott istálló, kb. 28 nagykönyök hosszú és 10 nagykönyök széles. — Továbbá egy kis boltozat alatt egy kút, minden felszereléssel. Azután egy boltozott pince, kb. 28 könyök hosszú, előtte boltozott bejáróval. — Továbbá egy kétrészes istálló, szénapadlással, 21 nagykönyök hosszú, mellette árnyékszék. — Továbbá egy présház, padlással, 14 nagykönyök hosszú. — Továbbá mellette egy négylovas istálló padlással. — Az istálló mellett egy kis boltozat, folyosóval és kőlépcsővel. Mellette egy boltozott ebédlő egy füstfogós nyílt tűzhellyel. Azután egy négyszögletes szoba 17 nagykönyök hosszú, mennyezettel, három üveglakkal, mellette kis boltozott tér, egy kirakattal az utca felé. — A kapualj alatt két bejárat. — A boltozott kapubejáró 30 könyök hosszú. — Amint az ember a terembe felmegy, egy kőlépcső, kovácsolt vasráccsal. A terem előtt kis boltozat van. — Egy nagy hálókamra, ahonnan csigalépcső vezet a toronyba, három rácsos ablakkal és egy illemhellyel. — Egy négyszögletes festett szoba 19 nagykönyök hosszú, 5 nagy üveglakkal, ebből három rácsos. — A festett mennyezetű szoba mellett

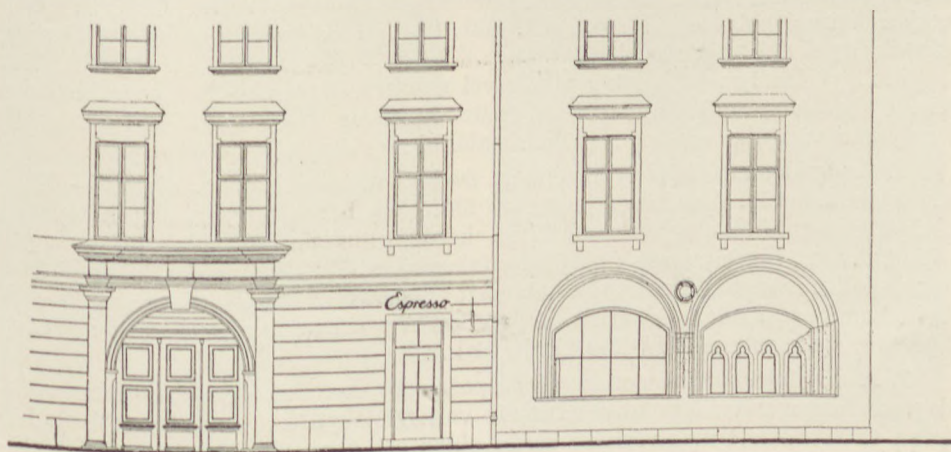

A sarkon kibontott gótikus nyílások

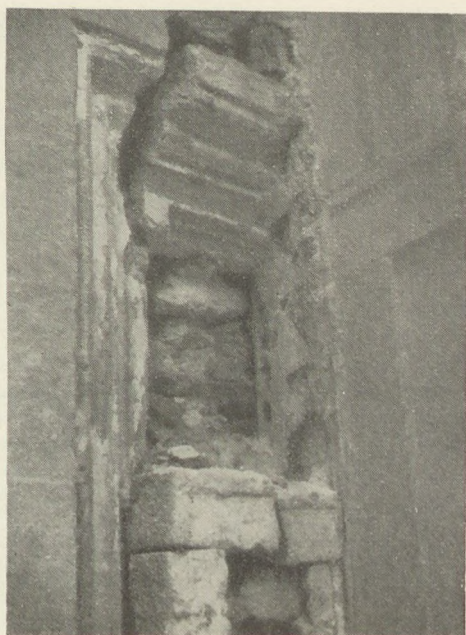
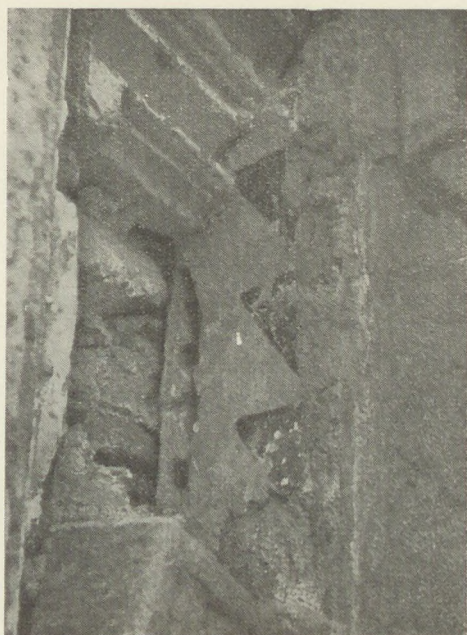
egy kisebb külön szoba, festett, 2 ablakkal és egy »Welsch pöndl« (francia ablak?). Az előbbi szoba előtt egy nagyobb boltozatú terem, három rácsos ablakkal, két felvezető kőlépcsővel, az egyik felfelé megy, egyik vasrácsos. — Egy boltozott kamra, egy rácsos ablakkal, egy titkos szobával. — Egy kis boltozott kamra, egy rácsos ablakkal, egy titkos szoba. — Egy kamra síkmennyezetrel és 2 ablakkal. Egy zöld szobácska, 2 üvegablakkal, zöld zománckályhával. Egy ebédlőház, szabad tűzhellyel (kandalló) gyámköveken fa függőfolyosóval. — A nagy boltozott pince fölött padlás (felszer). Egy másik ebédlőház, lépcsővel, konyhával és 2

szabad tűzhellyel, mellette egy kamra és egy titkos szoba (világítás nélküli szoba). — Egy sokmennyezetű szoba 2 üvegablakkal. — Egy hosszú alulboltozott folyosó gyámköveken. — Egy magtár 3 ablakkal. Mellette egy szénapajta, padló nélkül. Egy boltozott konyha és egy másik belőle nyíló boltozat, a konyha előtt egy kis boltozat, egy zárt erkély téglaburkolattal. — Egy boltozat, amin a kis szoba épült. — Egy nagy ebédlőház fölött kövezett folyosó, onnan egy konyha. Egy szoba 2 üvegablakkal, ablakos csempéjű kályhával, festett zöld mennyezetrel, mellette boltozott hálókamra, 1 üvegablakkal, világítatlan hátsó térrel. — A toronyban boltozott tér, mellette másik boltozat, ahol az óra van. — Fent a toronyban egy erkély és egy zárt-erkély. — Mellette egy kis zárt-erkély pártázzal. — A magtár és szénapajta fölött fa tetőzet, kb. 50 nagykönyök hosszú.

A gótikus nyílások rekonstrukciós rajza

A sarok oldalfalában feltárt gótikus ablak

— Egy fa félszer, zsindelely fedésű, 30 könyök hosszú. — A nagyterem, szoba és kamra az utcai fronton, cseréppel fedett oromfallal, 4 erkéllyel. — A hátsó kamrák és szobák fölött cseréptető, közel 40 könyök hosszú, eresze van (? , félszer?). — A hátulsó szoba, ahol ma egy szabó lakik, zsindelelyel van fedve, 30 könyök hosszú. — A városfal mellett nagy cseréptető, 30 könyök hosszú.

Ezeknek a dolgoknak intézői és becselői felkérettek és kirendeltettek a tiszteltreméltó és böles : »Schwarzentaller Kristóf és Neustadti tanács polgára, Staler János polgár és ács uo. Vleischacker Péter és Mert Sighardt, a városi tanács polgárai, Mátyás ács, Bertalan kőműves, Szilveszter kőműves, Ferenc kőműves, mindnyájan soproni polgárok és mesterek. Okt. 22-én 1534-ben. Rosenkrantz Farkas városi jegyző s. k. aláírása.«

Mollay Károly adatainak segítségével már rendszeresebb és alaposabb helyszíni összevetésre nyílt lehetőség az épület kiürítése után. A levéltári adatok és a helyszíni vizsgálat eredményeként az alábbi megállapításokat tehetjük :

1. Az épület mai feltárt, középkori eredetű részei a XV. sz. végére — XVI. sz. elejére tehető. Alátámasztja ezt az ülőfülkék félköríves záródású kiképzése, későgótikus profilja, egyenes záródású későgótikus profilú ablakmaradványok a főhomlokzat északi részén (ma újra elfalazva), a déli részen előkerült félköríves lépcsős-falitükrös nyílásokban elhelyezett gótikus ablakok kiképzése, a déli rövid homlokzati falon előkerült későgótikus-reneszánsz átmeneti stílusú gazdag tagozású, egyenes záródású földszinti ablak.

2. A déli földszinti részen levő középoszlopos, keresztboltozatos terem eredetileg mestergerendás, famennyezetes tér volt. Bizonyíték : az íves nyílások feltárása és szerkezeti megerősítése során elbontott keresztboltozatok mögött előkerült az eredeti gótikus vakolat a vízszintes mennyezet magasságáig.

3. Az első emelet a jelenleginél magasabb (cca. 4,50 m) volt. Nagy méretű gótikus ablakok világították meg. Bizonyítékok: A jelenlegi barokk ablakok mellett — azoktól független rendszerben elfaragott kőkeretmaradványok, belső kávfalazások kerültek elő. (Az ablakok rendszere, a zárterkélyek helye az 1534. évi leírás alapján ma már nem állapítható meg.) A mai II. em. padlója fölött cca 35 cm-el előbukkantak a régi csaposfödém felfekvésének nyomai.

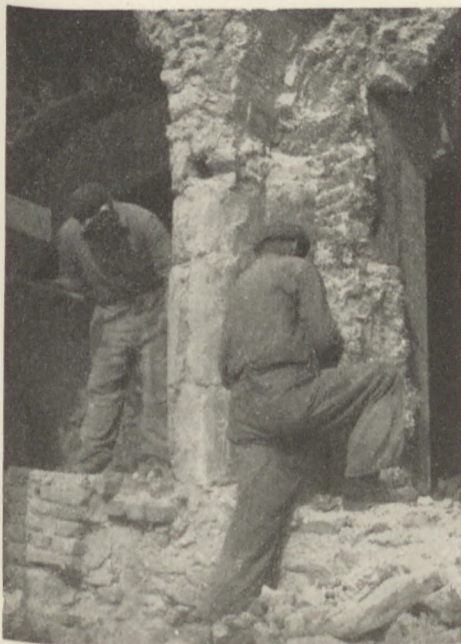
4. Az 1534. évi leírásban szereplő torony az épület északi részén, a mai lépcsőház és az utcai határfal között volt. Bizonyíték: A lépcsőház III. emeleti magasságában az északi tűzfalban előkerült lépcsőfok-helyek, valamint a padlás-térben egy barokk kémény mögött kőfalazatú, szegmentíves egyszerű kiképzésű fekvő ablak és néhány falcsonk.

5. Az épület középkori (XV. századi) telekszélessége a megtalált sarokarmirozások bizonyossága szerint a maival azonos volt.

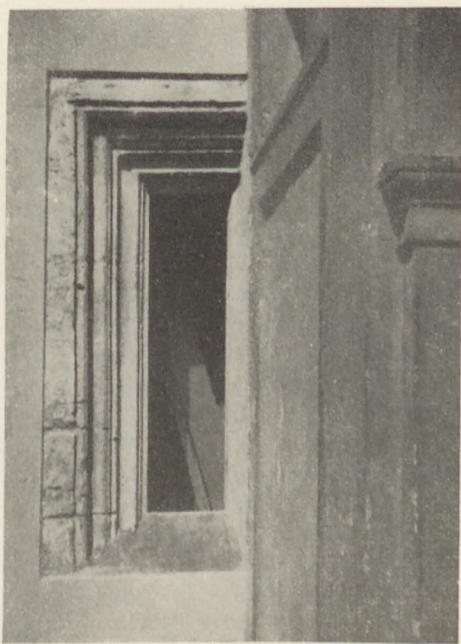
A ház rövid építéstörténete. Mollay Károly levéltári kutatásai szerint a telken álló középkori épület 1507–1509 között kerül Pullendorfer Mihály kereskedő birtokába, aki 1521-ben teljesen átépíti. 1534-ben adótartozások miatt összeírják a ház helyiségeit.

Az épület további sorsáról az 1676. évi nagy tűzvészig nem tudunk, ebben az időben Török János és gr. Nádasdy Ferenc tulajdona.

1677-ben I. Lipót a Jezsuita rendnek ajándékozta. A jezsuiták itt rendezik be konviktusukat. A rend feloszlata után az épület 1778–86 között Reisch Tóbiás „Korona”-fogadója, majd 1786-ban gr. Festetich Kristóf tulajdonába kerül, aki a szomszédos 1. sz. épülettel együtt a XVIII. század kilencvenes éveiben átépítteti, Neumayer Lőrinc tervei szerint. 1866-ban a Festetich család az épületet eladja. A XX. sz. elején néhány kisebb jelentőségű korszerűsítés kerül

Feltárás közben

A helyreállított gótikus ablak

Sopron. Szent György u. 3. Feltárás után (1954)

sorra, (víz, villany bevezetése) de a barokk épület lényegében 1945-ig változatlan marad. 1945 márciusában az udvari szárnyak bombázás következtében teljesen elpusztulnak, csak a Szent György utcai főtraktus szerkezeti falai maradnak nagyjából épségben. A romos épület helyreállítási terveit 1954-ben készítettük el. A helyreállítási munkák 1955 elején indultak meg és 1956 nyarán fejeződtek be.

A *helyreállítás*. A helyszíni és levéltári kutatások alapján megindult helyreállítás-tervezés alaprajzi vonatkozásban nem adott különösebb építészeti feladatot. A meglévő szerkezeti falak által meghatározott rendszerben korszerű, mai igényeket is kielégítő lakásokat kellett kialakítani. Hogy ez mennyire sikerült, az a közölt alaprajzokból bírálható el s az elkészült egy- és kétszobás lakások bérlői mondhatják meg. A homlokzaton feltárt középkori leletek, a barokk és eklektikus korban történt elfalazások és változtatások már nehezebb feladat elé állították a tervezőt. A kutatások során előkerült XV–XVI. századi adatok nem adtak elég támpontot a középkori homlokzat rekonstrukciójához, de kellő mennyiségű adat birtokában is igen megfontolandó lett volna a középkori alacsonyabb homlokzat visszaállítása, hiszen a háromemeletes barokk épület-együttes mai tömegével és megjelenésével a Szent György utcai városkép északi részének leghangsúlyosabb eleme.

A helyreállítási tervek elkészítésének alapelve volt — a barokk homlokzatrendszer megtartása mellett — minden egyes lelet külön-külön értékelése műemléki, építészeti-történelmi és városképi szempontból. Mérlegelni kellett, vajon beilleszthető-e a helyreállított lelet az épület barokk homlokzati rendszerébe.

Sopron. Szent György u. 3. Kapualj feltárás közben

illetve, ha azt megváltoztatja, jelent-e értéktöbbletet — műemléki, építészet-történeti vagy városképi szempontból.

Nézzük végig a barokk homlokzaton előkerült középkori maradványokat a fenti szempontok szerint :

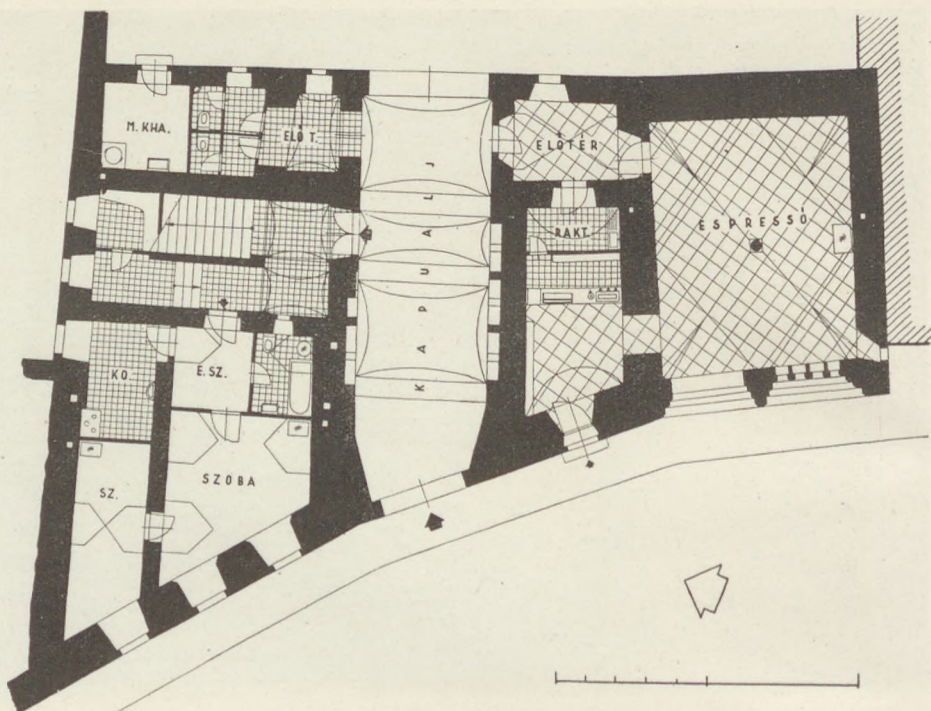
1. Az épület földszinti utolsó északi ablaka mellett talált XVI. századi egyeneszáródású nyiláskeretmaradvány rekonstrukciójához nem került elő eleendő adat. A meglévő barokk boltozati rendszer a helyreállítást amúgy sem tette volna lehetővé. Történeti és műemléki szempontból a lelet nem volt jelentős, ezért visszafalaztattuk.

2. A kapualj két oldalán előkerült ülőfülke-maradványok hatrészes, félkör-íves, gyámos kialakításukkal, későgótikus részletképzésükkel országos viszonylatban is jelentős értékűek, Sopronban pedig egyedülállóak. A feltárás és helyreállítás a budai gótikus kapualjak példája szerint történt.

A déli ülőfülkék eredeti állapotukban maradtak, csupán tatarozás alá kerültek. Az északi, részben elpusztult ülőfülke-részek részleges helyreállításánál figyelembe kellett venni a barokk időkben odakerült lépcsőházi bejáró folytán előállott szerkezeti adottságokat.

3. Az épület északi és déli határfalának sarkánál előkerült gótikus sarokarmirozás — bár építészet-történetileg és helytörténetileg értékes lelet — a barokk homlokzat rendszerében nem volt bemutatható s mivel bemutatását műemléki szempontok különösebben nem indokolták, azt be kellett vakolni.

4. A déli utcai tűzfalszakasz sima, tagolatlan falának földszinti részén előkerült későgótikus ablak helyreállítását történeti és városképi szempontok teljes

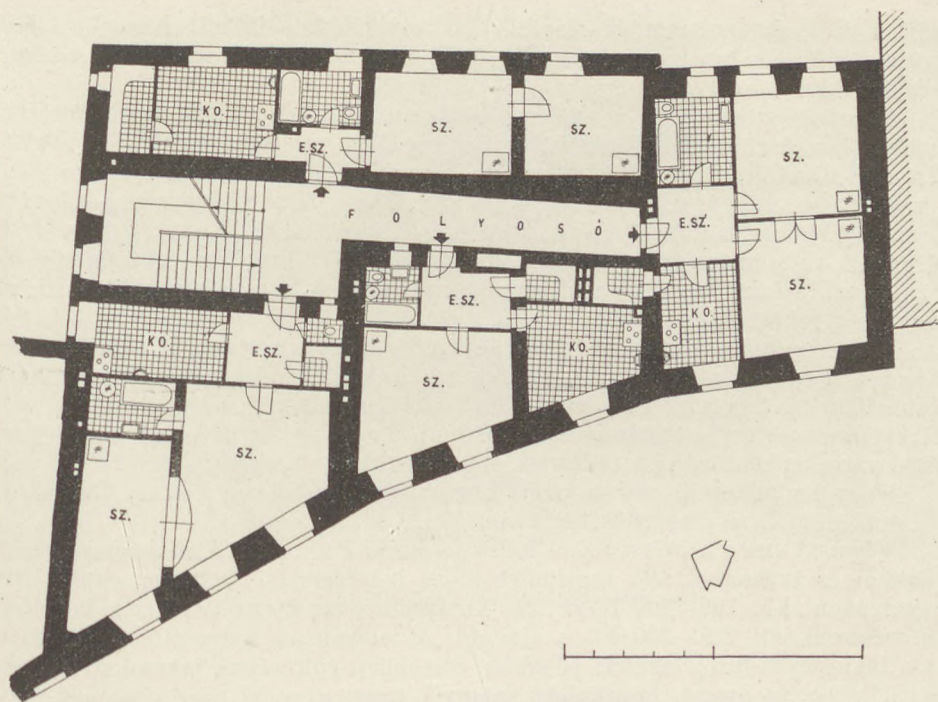
Földszinti alaprajz a gótikus teremmel

mértékben indokolták, ugyanúgy mint az első emelet magasságában előkerült kisméretű egyeneszáródású ablakét is.

5. A homlokzat földszinti déli részén feltárt lépcsős, félköríves keretében elhelyezett gótikus üzlet- vagy raktárablak-nyílások kiképzése volt a helyreállítási munkák legjelentősebb kérdése. Hosszas és alapos mérlegelés után úgy látszott a lehelyesebbnek, ha a helyreállítási munkák során a páratlanul érdekes gótikus leletet megőrizzük és a barokk homlokzati rendszerben bemutatjuk. Álláspontunkat a műemléki főhatóság is helyesnek találta, azért is, mert hasonló jellegű lelet eddig gótikus polgári lakóháznál hazánkban csupán a budai Úri u. 31. sz. épület emeletén került elő, az elmúlt évben történt helyreállítást megelőző kutatások során. A soproni leleteket Mollay Károly levéltári adataival egybevetve, majdnem teljes bizonyossággal állíthatjuk, hogy a gótikus nyílások az 1521. évi átépítés során keletkeztek és Pullendorfer Mihály középkori eredetű üzlethelyiségének ablakai lehettek.

Ennek a magyarországi polgári gótika történetében igen jelentős leletnek megőrzése és helyreállítása — úgy érezzük —, a műemléképület szakszerű helyreállításán túlmenő feladatot és kötelezettséget rótt a tervezőre. Az eredmény elbírálása szempontjából legszámottevőbb kérdés: mennyiben hiteles és egyértelmű a rekonstrukció?

Sorakoztassuk fel a rendelkezésre álló adatokat. A feltárás eredménye: a nyíláskeretező félköríves élszedett lépcsőzet a középső pillérrel, a pillér fölött kerek felülvilágító nyílás, valamint a kőrszeletíves tükrözött függőleges szára a váll egy darabjával, a jobboldali csücsíves ablak felerészé, végül ugyanennek az ablaknak

Emeleti alaprajz az új lakásokka

bal szélén előkerült ablak függőleges indítása. Rekonstrukció — illetve elméleti visszaszerkesztés — eredménye a két középső ablak, valamint a körszeletfűves tükör záradékvonala, mely az eredeti feltárt vállindítás szerint 3–6 cm eltéréssel pontosnak mondható.

Miután a középső két ablak eredeti kiképzésére helyszíni adat nem állt rendelkezésünkre (ezek a barokk korban elpusztultak), helyesebbnek látszott, ha — a meglévő adatok alapján — a megvalósult megoldás mellett döntünk, mintha a leleteket újabb, költött motívummal egészítjük ki. Elismerjük annak lehetőségét is, hogy a középső két ablak helyén valamely, előttünk ismeretlen más forma is létezhetett.

Ezen a helyen feladatunknak éreztük, hogy az eredeti és rekonstruált részeket falazat és vakolat-texturában kellőképpen elválasszuk, de olyan módon, hogy az a helyreállítás összképét ne zavarja. A baloldali falnyílás helyreállítását csupán a körszeletfűves falitükör kiképzéséig végeztük el, mert a nyílás szélességi mérete a jobboldali nyílásoktól eltérő kiképzésre engedett következtetni, helyszíni adatok azonban nem kerültek elő.

Néhány mondattal ki kell még térnünk az épület és a helyreállított részek városképi szerepére. Kétségtelen, hogy a homlokzat mai frissen színezett állapotában a hangsúlyozottan kiemelkedő gótikus részletek erősen jelentkeznek a romos, elhanyagolt környezetben. A szomszédos épületek azonban előbb-utóbb tatarozásra kerülnek, a szemben levő Szent György u. 2–6. sz. üres teleknek beépítése után, a már elkészített tanulmány szerint, az épület újra azt a szerepet fogja betölteni, amelyet számára barokk tervezője kijelölt. Keskeny, íves

hajlású utcavonalban minden oldalról csak rövidülésben látható homlokzat lesz műemlékünk, amely a szomszédos épületekkel együtt alakítja ki a Szent György utca barokkos városképét.

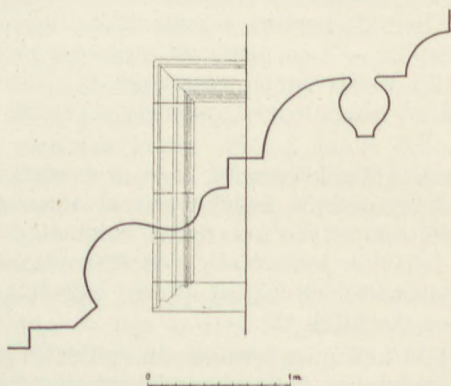
A barokk utcaképben jelentkező gótikus részlet nem fogja megváltoztatni az utca összképét, sem hangulatát, hiszen egy ilyen motívum megfelelő foglalásban csak díszítője, frissítője lehet az utcaképnek. A szóban forgó motívum még-hozzá nem is közönséges, hanem országos jelentőségű, hiszen mindössze két helyen fordul elő. Nem érthetünk egyet azok szemléletével, akik szerint egy várost, városrészt vagy akár egyes épületet üvegbura alatt kell megőrizni az idők végezetéig, és változtatni vagy feltárni semmit nem szabad, mert az nem tartozik az eddig megszokott városképhez.

Véleményünk szerint a város élő szervezet, melynek életét, fejlődését tudomásul kell venni, akár tetszik, akár nem. Nekünk, műemlékekkel foglalkozó építészeknek feladatunk csak egy lehet: az általunk védendőnek tartott épületeket szakszerűen megőrizni és beilleszteni a modern életbe mind funkcióban, mind városképben, legjobb tudásunk és lelkiismeretünk szerint.

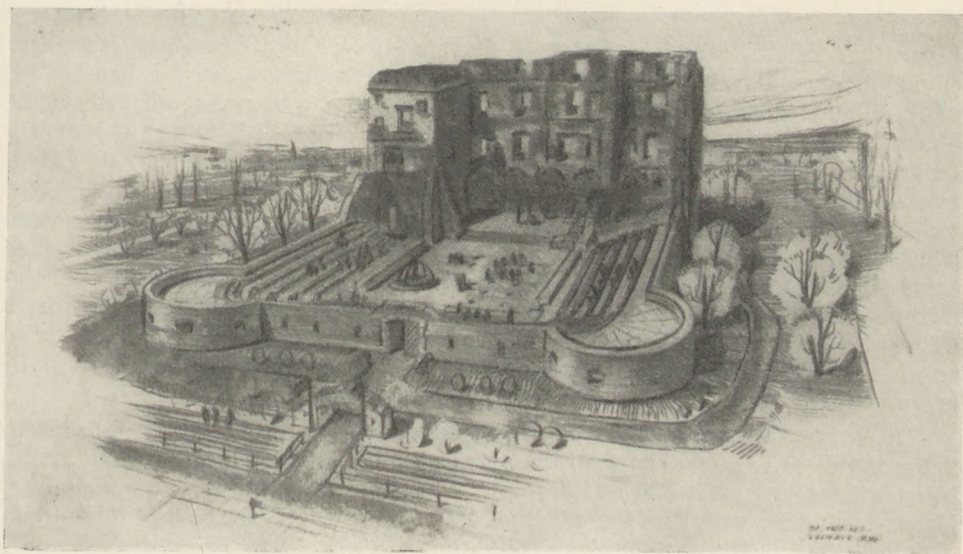
Hogy ez mikor és milyen mértékben sikerült, azt tárgyilagosan majd az utánunk következő nemzedék fogja elbírálni.

Végezetül még a helyreállítás költségeiről csak annyit: a csupán szerkezeti falakból és tetőzetből álló romépület teljes helyreállítási költsége épület-köbméterenként kb. 195—200 Ft-ot tett ki, szemben az új típusépületek beépített köbméterenkénti 250—280 Ft-os árával! A műemlékek helyreállításával, mint ez a tekintélyes testű lakóház példázza, olcsóbban építhetünk lakásokat belterületen, kevés új anyag, falazótégla igényel, egyben pedig megóvjuk építészeti értékeinket a pusztulástól.

Riedlmayer Gyula

A gótikus sarokablak rajza, és a kőkeret metszete

A kisvárdai vár. Szabadtéri színpad távlati képe (Sedlmayr J.)

HOLT MŰEMLÉKEINK HELYREÁLLÍTÁSA ÉS FELHASZNÁLÁSA

A műemlékvédelem kultúréletünk szerves és szükségszerű tényezője, amelynek elmélete, gyakorlata és tudományos módszere az utóbbi évtizedekben sokat változott, fejlődött. A ma alkalmazott elvek szerint a műemlékvédelem célja az emlékek megőrzése, élettartamuk meghosszabbítása, közérthető és élményt keltő bemutatása és ezen keresztül széles néprétegekben a történelmi tudat élményszerű felébresztése.

E célkitűzés veti fel az *állagmegóvás*, a *helyreállítás* és *felhasználás* sokat vitatott kérdését, amelyhez szorosan csatlakozik a helyreállítás és felhasználás lehetőségének, jogosultságának és módszerének problematikája. Az elvi kérdések tisztázása holt műemlékeink esetében a legnehezebb: középkori várainknál, kolostorainknál és templomainknál, amelyek többségénél a több évszázados lakatlanság és pusztulás következtében csak az emlék kis hányada áll.

Ma már a legsürgősebb beavatkozás is a huszonnegyedik órában éri holt műemlékeink legnagyobb részét és még így is a legtöbb esetben csak az eredeti állapot kis töredékének megőrzését vállalhatjuk.

Az *állagmegóvás* megtartja a holt műemlék megszokott képét, esetleg kis változtatást tesz szükségessé; végső fokon azonban csak a rom fenntartására szorítkozik. A munka a falak megerősítéséből, konzerválásából, boltozatok megerősítéséből, pusztító növényzet eltávolításából, védőtetők alkalmazásából, általános karbantartásból áll. Az állagmegóvás az emlék fenntartásán kívül egyúttal a rom érthetőbb képéhez, az egész koncepció jobb áttekinthetőségéhez is vezet.

Középkori romjainknál ezzel a módszerrel azonban tartós védelmet csak az állagmegóvás állandó megismétlése esetén érhetünk el. Az állagmegóvás legnagyobb hibája, hogy az eredeti épületről a legtöbb esetben nem ad mindenki számára egyértelmű képet és így az a szemlélőben nem teremt kapcsolatot a múlttal.

A helyreállítás ezzel szemben a holt műemléknek új rendeltetést, új életet biztosít. A helyreállítás lehetővé teszi a maradványok teljes megőrzését és ezzel egyidejűleg mód nyílik az emlék racionális felhasználására is; az ismét élővé válik, állandó gondozása és karbantartása következtében pedig optimális védelemben részesül. Igaz ugyan, hogy ennek fejében meg kell válnunk a rom megszokott látványától; ez a veszteség azonban az előbb említett előnyökkel szemben — sikeres helyreállítás esetén — gyakorlatilag nem jöhet számításba.

A korszerű célra való felhasználás természetesen csak abban az esetben képzelhető el, ha az új létesítmény rendeltetésének követelményei megfelelnek a műemlék alaprajzi rendszerének és felépítményének és így a műemlékvédelmi szempontok maradék nélkül kielégíthetők. Ha azonban a felhasználás összeütközésbe kerül a maradványok megőrzésének elvével, úgy a megalkuvás csak az új létesítmény kárára történhet. Ezekért a kötöttségekért bő kárpótlást nyújt az emlék gazdag történeti és esztétikai értékének megőrzése.

A helyreállítást a leggondosabb tudományos kutatásnak és feltárásnak kell megelőznie. Az épületen és írott források alapján ki kell mutatnunk az építési periódusokat, meg kell állapítanunk a későbbi átalakítások és hozzáépítések idejét, mestereit, vagy az építőműhelyt, kutatnunk kell a hazai és külföldi analógiák után. Meg kell vizsgálnunk az épület mai állagát, statikai és szerkezeti adottságait, az alkalmazott anyagok származását és minőségét, az építőtechnikát stb. Mindezen adatok birtokában dönthetjük csak el, hogy megvannak-e a helyreállításhoz szükséges előfeltételek: a részleges vagy teljes helyreállítás jogszerűsége. Ennek megállapítása után a visszaépítés mértékének és módszerének problémaköre jelentkezik. Általános elvek vannak ugyan, a helyreállítás módszere normákkal azonban mégsem szabályozható, a problémák általában összetettek, sokrétűek és esetenként különböznek.

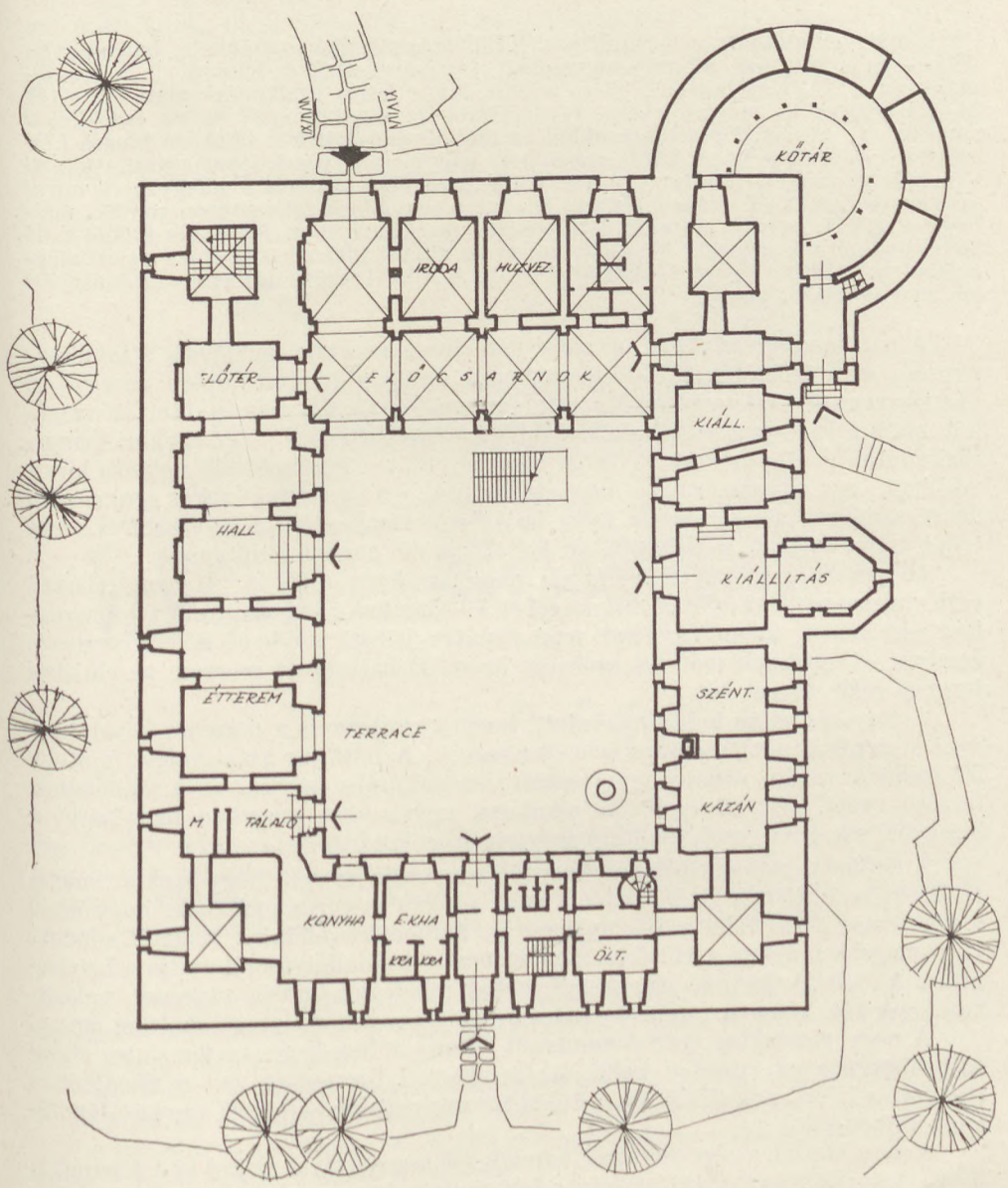
Igen nagy szerepe van a helyreállítási munkában az egész terület szakszerű régészeti feltárásának is. A feltárás alkalmával előkerült részletek ugyanis visszahatnak a helyreállítás vagy kiegészítés mértékére. Egy kis töredék gyakran nemcsak a szóban forgó részlet kiegészítését eredményezheti, hanem akár egy egész belső tér helyreállítását is indokolhatja (pl. zárókő). Ugyanakkor esetleg több száz köbméter „üres” falazat semmi támpontot sem nyújt a további helyreállításhoz.

A munka során gondolnunk kell arra, hogy a romterület lehetőleg már a feltárás idején, valamint a helyreállítás egyes szakaszaiban is tiszta és értelmes képet mutasson. A feltárással egyidőben, gyakran pedig csak az azt követő állagmegóvási munkák befejezése után indulhat meg a tulajdonképpeni helyreállítás részletes tervek alapján.

Sokat vitatott probléma a „régí” és az „új” megkülönböztetése. Az emlék egységes megjelenítése indokolja a régihez hasonló kiegészítést, amely azonban közlő határozott differenciával jelentkezik (pl. kismértékű síkbeli eltolás falak esetében, kő helyett műkő alkalmazása a részletképzésben stb.). Ez a különbség azonban ne legyen erőteljes, mert az szétdarabolná az épületet, ami a bemutatást és élménykeltést zavarná. Lényeges, hogy a megkülönböztetés egy romterületen belül azonos módszerrel történjék, hogy a szemlélő biztos érzékkel tájékozódhassék, annál is inkább, mert a holt műemlékek többsége már eleve több építési periódust mutat.

Az alábbiakban négy példát mutatunk be négy holt műemlékünk felhasználására, élővé tételére. Ezek a tervek bizonyítják, hogy a műemlékek korszerű elvek szerinti helyreállítása és felhasználása nem hasonlítható a múlt század

közepe táján divott purista módszerhez, amely az emléket úgy alakította át, ahogy az eredeti épületet — többé-kevésbé hézagos ismeretei alapján — elképzelte.

Diósgyőr.
Földszinti alaprajz

Diósgyőr szabályos, belsejtornyos vára talán a legépebben maradt fenn, bár az egykori impozáns királyi várból ma már csak a négy saroktorony, a földszinti alaprajz, az alsóvár kváderfalának egy része, a XVI. századi rondella és néhány kisebb részlet áll.

A mai vár alapjait valószínűleg a XIII. század végén rakták le, hármas védelmi rendszere már akkor megvalósult (vizesárok-alsóvár-felsővár); teljes kialakítása a XIV. század első felére tehető. Nagy Lajos uralkodása alatt építették ki a legnagyobb magyarországi lovagtermet az északnyugati és az északkeleti saroktorony között. Ugyancsak ebből az időből való a keleti oldal elé kiugró kétszintes várkapolna is. A XVI. században nagyméretű rondellával egészítették ki védelmi rendszerét, minthogy a vár addig még nem számolt a lőfegyverek elleni védelemmel. A XVI. század végétől kezdve a vár állaga fokozatosan romlik, úgyhogy a XVII. század második felében már nagyrészt rom. Ebből az időből való Sicha hadmérnök műszaki felvétele, amely az akkori földszinti és első emeleti alaprajzból, metszetből és egy távlati képből áll. A XVIII. századtól kezdve a diósgyőri vár már lakatlan.

A mai maradványok, az átépítési periódusok ismerete, analógiák áttanulmányozása és a Sicha-féle, 1662-ből származó mérnöki felvétel alapján az egykori vár szerencsésen rekonstruálható. Ennek megoldásához a fent említett tényezőkön kívül a leglényegesebb — a legtöbb várromtól eltérően — az egykori magassági adatok pontos ismerete. A négy saroktorony hét belső oldalán ugyanis kirajzolódnak az épületszárnyak keresztmetszetei. A részletek rekonstrukciójára nézve azonban már nincsenek ilyen határozott támpontok, a helyreállítás során tehát éppen ezeknek a kialakítására kell a legtöbb gondot fordítanunk.

Helyreállítás esetén a belső vár nagy területén (55×48 m) nem célszerű csak múzeumot és kiállítási helyiségeket létesítenünk; az alapterület kihasználása érdekében abban egyúttal reprezentatív jellegű szálloda is elhelyezhető, amelyre Diósgyőrnek már ma szüksége lenne. E határozott program az elméleti tervnek reális alapot ad.

A tervezés során bebizonyosodott, hogy a szálloda és a múzeum követelményei a meglévő adottságokkal nem ellenkeznek. A felső vár alapterülete mintegy 50 szállodai szoba, néhány reprezentatív és kulturális helyiség és a szállodához tartozó üzemi rész elhelyezésére alkalmas, ugyanakkor magában foglalhatja a diósgyőri vár múzeumát, kiállítási helyiségeit és kőtárát is.

A szállodai szobák elhelyezésének fő szempontja az volt, hogy azok az emeleteken helyezkedjenek el, ablakaik a nagy méretű udvarra nyiljanak, hogy ezzel a vár tömör külső falát a sok nyílással ne kelljen felszabdalni. Magától adódott itt a megoldás, amely a külső fal mentén vezetett oldalfolyosóról nyitja a helyiségeket. A legfelső emeleten elhelyezett szobák mindegyike önálló terrasszal valósítható meg úgy, hogy ez a nyitott terasz az itt elpusztult gyilokjáró emlékét idézze.

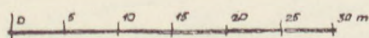
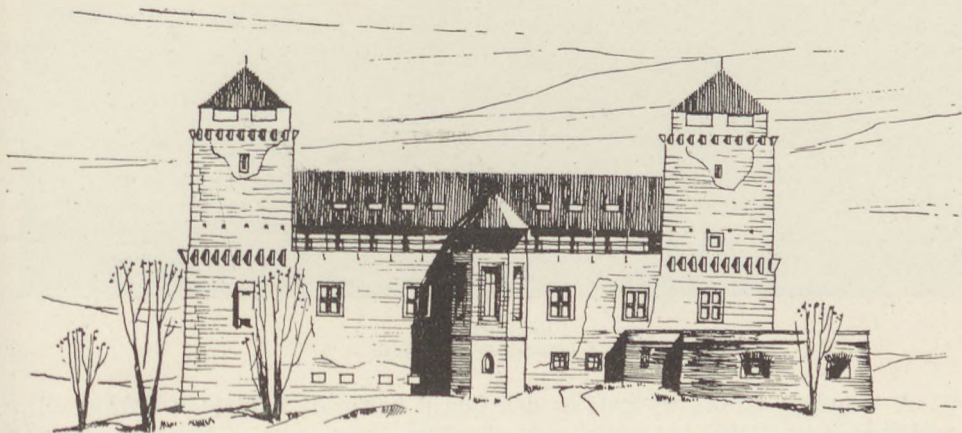
A négy viszonylag épen fennmaradt torony a függőleges és vízszintes elosztást biztosítja az épületen belül. Az északkeleti toronyban van a főlépcsőház (itt volt a XVII. században is), a többi torony csigalépcsője csak kiegészítő lépcsőként működik.

A terv szerint a régi ülőfülkés kapualj felhasználásával alakul ki a főbejárat. Teljes helyreállításra kerül az udvar felé nyitott árkád, a kétszintes várkapolna és a nagy méretű (337 m²) kéthajós lovagterem. Ez utóbbi helyreállításának módjáról nehéz volt döntenünk. A boltozat teljes ismerete, a tér és térhatás egyértelműsége és az egész várterületen egységesen alkalmazott helyreállítási mód az eredeti boltozati struktúra visszaépítését indokolja, szemben azzal a lehetséges megoldással, amely a lovagtermet alulbordás, gótikus szerkezeti rendszert imitáló

vasbeton mennyezettel fedné le. Ez a tér bálterem és társalgó céljára használható fel.

A külső homlokzatok megoldását már érintettük: a szállodai oldalfolyosó lehetőséget ad arra, hogy csak annyi nyílást adjunk és olyan helyen, ahol azok ma is láthatók, ill. a Sicha-féle metszeten fellelhetők. A terv szerint a gyilokjárókat sem a szárnyak legfelső emeletén, sem pedig a tornyok tetején nem állítottuk vissza; vizuálisan egyébként is kiegészülnek a meglévő konzolok és a tervezett teraszok révén.

A terv az alsó várra is kiterjed: visszaállítja a külső fal és az alsó vár közötti vizesárkot forrásvíz felduzzasztásával. Ezen keresztül vezet a nyugati oldalon

Diósgyőr.
Keleti homlokzat

egy faszervezetű híd (szintén az eredetinek a helyén), amelyen a régi nyomvonalat követő útvonal halad át, egészen a belső vár főkapujáig. Az alsó vár síkja csupán kertészeti kiképzést nyerne, ahonnan az egész vár közeli körüljárása biztosítható.

A vár területén ma állagmegóvási munkák vannak folyamatban.

*

A *bükkszentléleki pálos kolostor* helyreállítása esetében az emlék kis mérete és fekvése nem alkalmas arra, hogy önállóan funkcionáló, korszerű követelményeket kielégítő épület legyen.

Itt tehát egy újabb problémakör jelentkezett: a hozzáépítés kérdése, ill. a műemléknek új épülettel való kapcsolása, a kettőnek egymáshoz való viszonya.

A kolostor és a templom romja 600 m magasságban, festői környezetben áll a Bükk-hegység egyik legszebb fennsíkján.

Első ízben 1240-ben említik, mai alakja azonban a XIV. század folyamán alakult ki. Kis méretű, egyhajós, boltozott temploma a szerzetes templomoknál szokásos hosszú, a nyolcszög három oldalával záruló szentéllyel, keresztboltozatos sekrestyével épült. Az északi oldalához csatlakozó kolostort négyyszögletes udvart körülfogó kerengő és az ebből nyíló helyiségek alkották. A kolostor a XVI. század közepe óta lakatlan, nevét 1755-ben már a rég elpusztult épületek jegyzékében találjuk.

Bükkszentlélek.
A kápolna jelenlegi képe

A templom északi, nyugati és déli fala a boltozati bordaindításokkal áll, a szentély keleti és déli határfala csak alapjaiban van meg. A kolostor alaprajzi rendszere, a ma még fennálló falcsonkok alapján világos, felépítményére nézve azonban már nincsenek adatok.

A templom és kolostor felhasználásának gondolata abból a tényből indult ki, hogy a közvetlen közelében álló kis méretű menedékház a megnövekedett forgalmat ma már nem tudja lebonyolítani, egy korszerű, 100 személyes turistaszálló építése tehát Szentléleken aktuális és reális alapon álló feladat. A terv szerint a turistaszállónak külön értéke a helyreállított műemléki rész, amely az új szálló társalgó- és olvasótermeit, továbbá különálló turistavendéglőt foglal magában.

A helyreállítás módjának és mértékének megállapítását az 1954 nyarán folytatott pontos felmérések, szakszerű ásatások és kutatások előzték meg.

Ezek alapján világossá vált, hogy a meglévő romok a templomra vonatkozóan elegendő adatot nyújtanak a helyreállításhoz. A ma még eredeti helyükön levő részletek, leomlott faragott kötőredékek, valamint az ásatás által feltárt adatok mind a templom visszaépítésének jogosultságát igazolják, az új kiegészített részek éles, de nem bántó megkülönböztetésével. Természetesen a kisebb részletek megoldása az adatok és analógiák ismeretében is komoly problémát okoz. Ezeket a kérdéseket nyitva kell hagynunk, a teljes kiegészítést a szemlélő fantáziájára bízva.

A kolostorépületnek ezzel szemben csak alacsony falcsonkjai állnak, amelyek az alaprajzi rendszeren kívül semmi támpontot nem nyújtanak az egykori felépítményre nézve. A visszaépítés jogosultsága itt tehát nem áll fenn.

A terv a kolostor alaprajzi rendszerét megtartja, a meglévő falcsonkok fölé új falat emel és a szárnyakat befelé lejtő tetővel fedi le. Így a rom mintegy védőépületet kap. Ez az épület természetesen sem külső megjelenésében, sem belső

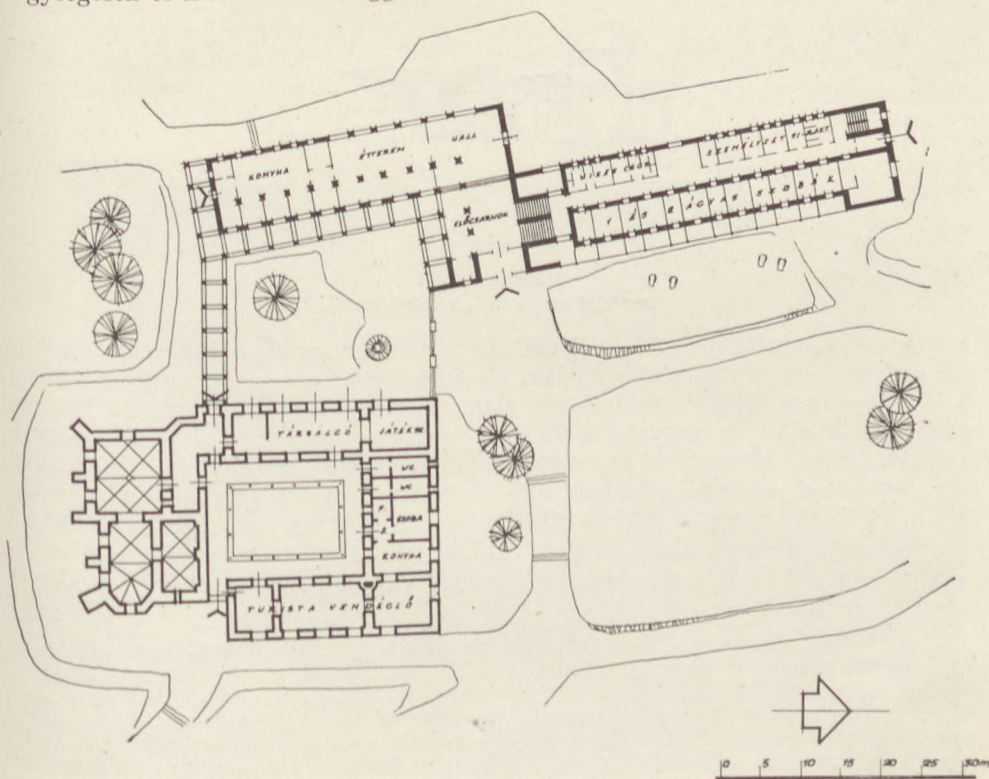
berendezésében nem kívánja a régi állapotot visszaidézni, mégis a világosan megkülönböztetett eredeti falrészek, a kerengő és a kis méretű udvar bizonyos mértékig a régi térhatást adja vissza.

Nagy problémát jelentett az új turistaszálló és a kolostor összekapcsolása. Cél az volt, hogy a szálló nagyobb abszolút méretei mellett is a műemlék domináljon és így ne váljék az új létesítmény függvényévé. A turistaszállót a terv szerint úgy helyezték el, hogy az érkező először a templomot pillantsa meg a kolostorépülettel és a hátrahúzott, tengelyével elfordított új épületet csak a kolostor mellett elhaladva, rövidülve lássa. Így egyrészt az új épület hossza tört meg, másrészt egy parkosított udvarral sikerült összekötni a műemléket az új létesítménnyel.

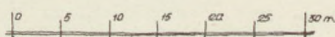
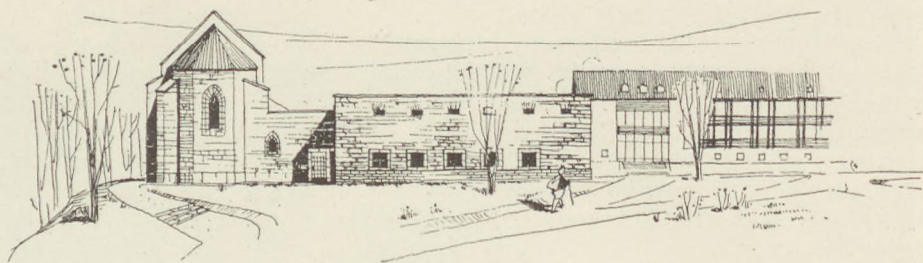
A kolostor falcsonkjai fölé emelt védőépület és az árkáddal körülfogott új udvar mintegy átmenetet képez a középkori, XIV. századbéli templom és a modern turistaház között. Az új épület formai kialakítását a műemlék nem befolyásolta, mégis az azonos építőanyagok (kő, fa) és a környezet dús növényzete összhangot teremt a templom, a kolostor és az új szálló között.

*

A diósgyőri és szentléleki helyreállítási tervek az emlékek teljes feltárása után, alapos tudományos feldolgozás alapján készültek, a rom egész területére egységesen és kellő részletességgel.

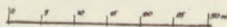
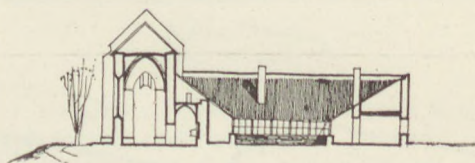

Bükkszentlélek.
Alaprajz

Bükkszentlélek.
Keleti homlokzat

E két emlékkel ellentétben a *nagyvászonyi Kinizsi-vár* esetében a feltárás ez idáig nem teljes, a levéltári kutatás sem fejeződött még be. Ennek ellenére indokolt volt, a viszonylag épen megmaradt részek (lakótorony, barbakán) helyreállítására és felhasználására a teljes komplexum ismerete nélkül.

Bükkszentlélek.
Metszet a kápolnán és a kolostoron át

A vár keletkezésének idejéről csak feltevéseink vannak, a többszöri átépítések mérvét és korát legfeljebb sejtjük, hiszen a terület egy részét még ma is közel 4 m magas törmelékréteg fedi. A vár alaprajzi rendszere azonban már a feltárás megindulása előtt is nagy vonalakban ismeretes volt Turco olasz hadmérnök 1569-ből származó mérnöki felvételeiből, amely szerint az szabályos belsőtoronyos vár, négyszögű középső udvarral, egy- és kéttraktusos szárnyakkal körülvéve. A kb. 65×48 m alapterületű belsővárat száraz-, esetleg vizesárok övezte, külső gyűrűként pedig magas fal vette körül. E felvétel az épületrészek magassági viszonyaira semmiféle támpontot nem tartalmaz, ezekre csak hozzávetőlegesen következtethetünk.

Valószínű, hogy kezdetben itt is csak a lakótorony állt önmagában, amelyhez szárnyakat csatoltak és azokat külső fallal vették körül. A barbakánról ma még nem dönthető el, hogy a lakótoronnyal, vagy a külső fallal egyidejűleg készült-e. Történeti adatok még nem igazolták, de nem is cáfolták feltevéseinket, amely szerint a lakótorony a XIV. század közepén épült. Annyi azonban bizonyos, hogy nem a XV. század második feléből, Kinizsi Pál korából való, amikor az már korszerűtlen és elavult lett volna. Kibővíthették, szépíthették azonban a XV. században is, amit rengeteg későgótikus részlet igazol. A XVI. századi végvári harcok idején a várat többször átépítették, ezek a hevenyészett, gyors munkák azonban nagy-

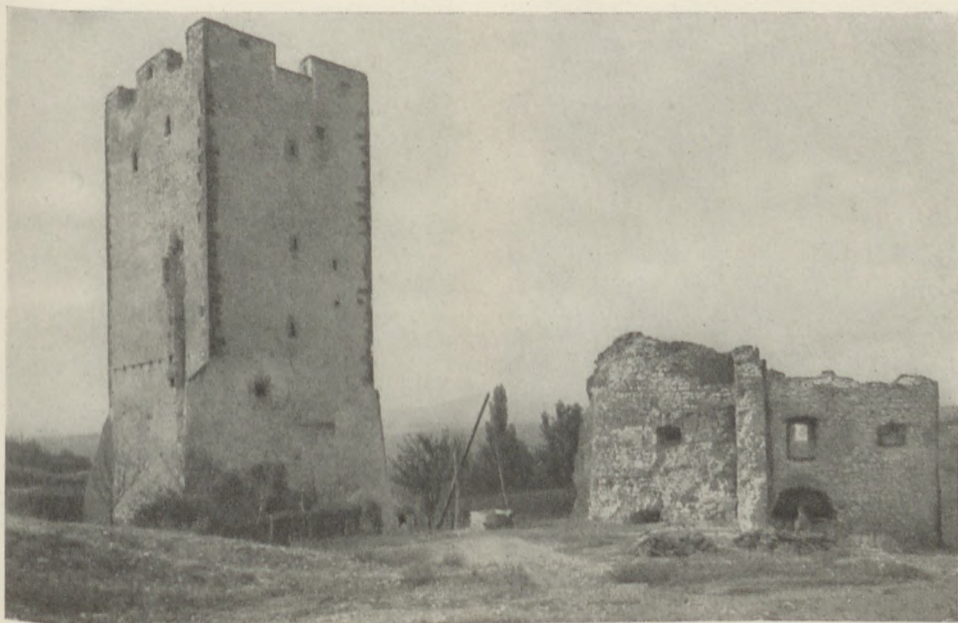
részt elpusztultak, vagy csak egészen alacsony töredékek formájában maradtak fenn. A vár a XVII. században indult pusztulásnak, a XVIII. században a lakótorony és a barbakán kivételével már nagyrészt rom.

A tudományos feldolgozás és feltárás hiányosságai mellett is tanulságos a nagyvázsonyi vár részleges helyreállítási terveibe betekinteni, amelyek ezúttal csak a legrégibbi maradványokra, a lakótoronyra, és a barbakánra, ezek részletképzéseire, a feltárás metodikájára vonatkoznak. Ezenkívül a teljes helyreállítás hozzávetőleges elképzelését is tartalmazzák.

A lakótorony helyreállítása 1956-ban nagyrészt már elkészült, úgyhogy abban augusztus folyamán már megnyílt a „Kinizsi-múzeum”. Belső részeinek helyreállítása már befejeződött, csak a Benigna-szoba reneszánsz fehér márvány ajtókeretének újrifaragása van hátra. Ott, ahol a rekonstrukció egyértelműen a részlet kiegészítését indokolta, azt kis mérvű megkülönböztetéssel állítottuk vissza. (Pl. árnyékszék, kőkeresztes ablakok.) Mai formaképzéssel, de nem bántó elválasztással igyekeztünk megtervezni azokat a belső építési munkákat, amelyeknek egykori megoldása kétséges volt (kovácsolt vasalással készített tölgyfa-ajtók, téglaburkolatú padozatok, egyszerű kovácsoltvas rácsok és falikarok, népi kályhaszemekből összeállított új kályha stb.).

A lakótoronyban megnyílt Kinizsi-múzeum nagy látogatottsága — a sárospatakihoz hasonlóan — arról tanúskodik, hogy az egymás feletti szinteken elhelyezett helyreállított termek ideális környezetet teremtenek a kiállítás anyagához.

Megoldásra váró feladat a torony lefedése: lapos vagy magas tető legyen-e? A megszokott kép fenntartása és tűzrendészeti okok miatt lapos tető mellett szálltunk síkra. Az első emeleti szintre felvezető külső lépcső mai formájában ideig-

Nagyvázsony.

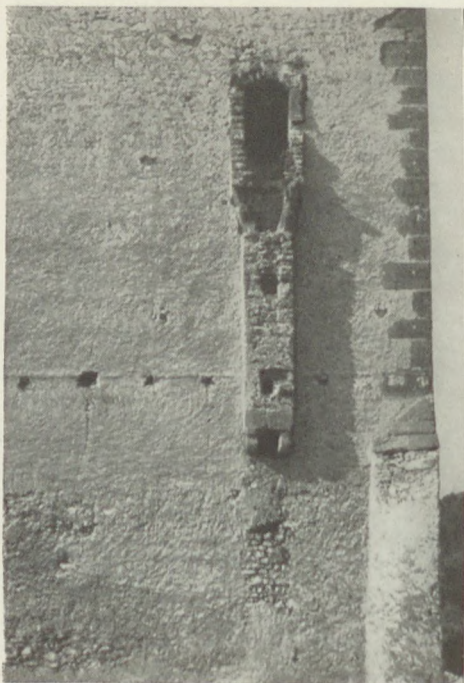
A vár képe a helyreállítási munka előtt

lenes, ez az egész területre kiterjedő helyreállítás alkalmával nyerne végleges kialakítást.

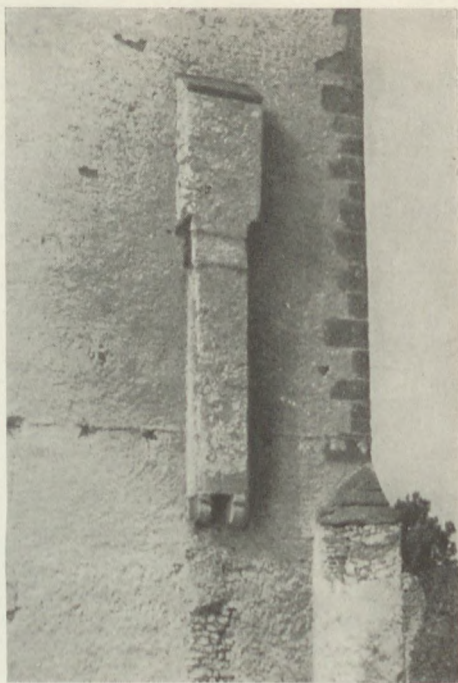
A másik legépebben fennmaradt rész, a barbakán helyreállítása már nagyobb mérvű beavatkozást igényel. Többszöri átépítése és védelmi rendszerének változása következtében mintegy négy építési periódust egyesít. A barbakán közérthető bemutatása megköveteli, hogy bizonyos részeket, általában újabbkori zavaró falszakaszokat elbontsunk, mert csak így válik érzékelhetővé patkó alakú belső tere. A lőrések közül mind a korai kis, mind a későbbi nagy ágyú-lőrések fenntarthatók. A belső oldalán, az első emelet magasságában, a volt gyilokjárók helyén körüljárót terveztünk. A barbakán előtti leomlott kaputorony teljes helyreállítására ma már nincs mód, a körítő falak felmagasításával azonban ezek vizuálisan meghatározzák e torony nagyságát és helyét.

Az egész terület feltárása tervszerűen történik: az árok teljes kitisztítása után a négyszögben körbefutó szárnyak, noha azok időlegesen még a föld alatt maradnak, rövidesen tömegszerűen kirajzolódnak. 1956-ban a belső udvart és a külső várak egy részét tártuk fel, ugyanakkor az innen előkerülő anyagból a külső falak megerősítését, ill. felmagasítását végeztük el.

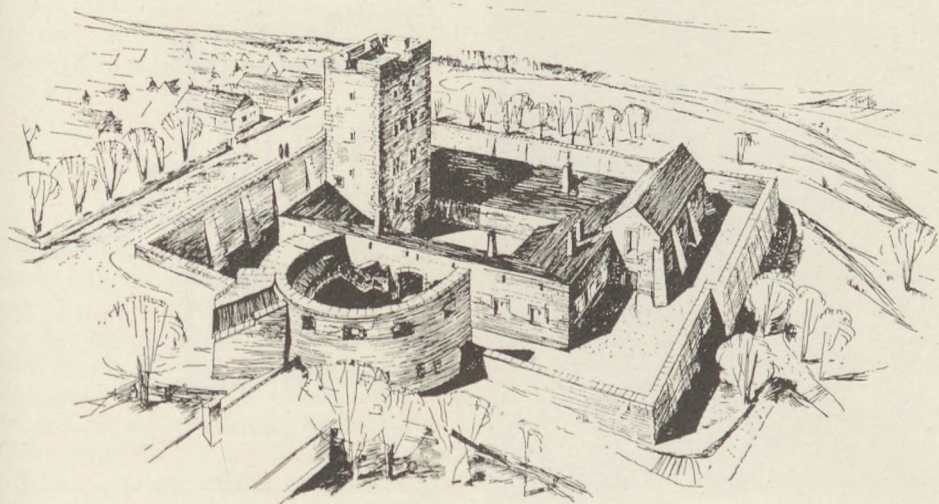
A teljes helyreállítás az egész terület feltárása után indulhat csak meg. A várható anyag alapján azonban ma már bizonyos elképzeléseink vannak a még föld alatt levő szárnyak és a kápolna helyreállítására, valamint a terület parkosítására vonatkozóan. A szárnyakat egységesen az első emeleti nivåóig kellene felmagasítanunk és befelé lejtő félnyereg-tetővel lefednünk. Egyedül a kápolna emelkednék ki magasabb tömegével az északi oldalon. A vár külső falát

Árnyékszék a lakótorony déli falán
a helyreállítás előtt

Árnyékszék a lakótorony déli falán
a helyreállítás után

Nagyvázsony.
A helyreállítási javaslat távlati képe

lehetőleg kevés lépcsőzéssel kell kiegészítenünk és egyszerűen magas kerítésként kell kezelnünk, mivel a falkoronák régi kialakítására semmiféle támpontunk sincs.

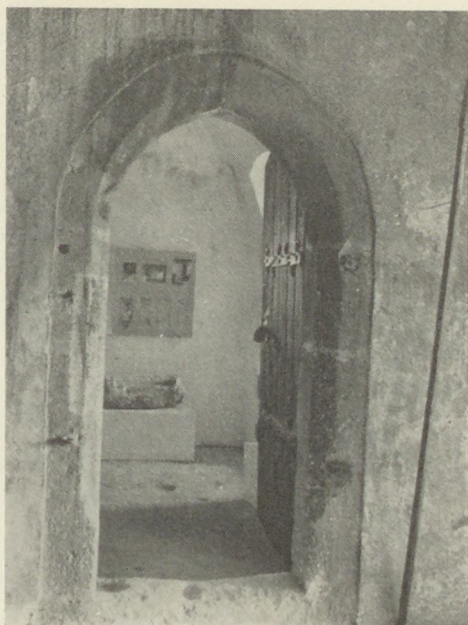
A vár teljes területére vonatkozó részletes helyreállítási tervek a feltárás végső eredményétől függően módosulnak, mind a tömegek, mind a részletek megoldása tekintetében.

*

Az előbbi példáktól eltérően a *kisvárdai vár* lényegesen kevesebb helyreállítási munkával hasznosítható. A vár mai állapota ugyanis a teljes helyreállítást már nem teszi lehetővé: alaprajzi rendszere csak nagy vonalakban követhető, felépítményére semmi támpontunk nincs.

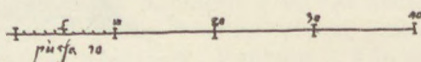
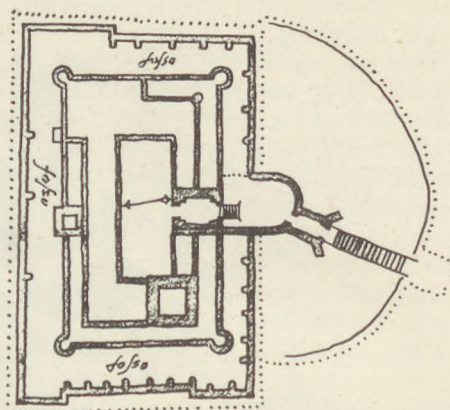
A kisvárdai vár ma álló legkorábbi maradványai valószínűleg a XV. század második feléből valók. A belső vár további kiépítésére, bővítésére a XVI. század elején került sor. Ekkor a megnövekedett igényeknek megfelelően a belső udvar körül három szárnyat emeltek, a főkapu felőli oldalon két kőalaprajzú saroktoronyt. Lehetséges az, hogy éppen Kisvárdáról terjedt el ez az észak-magyarországi reneszánsz palotatípusoknál oly gyakori megoldás. A XVI. században második védelmi övvel vették körül a várat, amelynek kialakítására már rányomta bélyegét a hevenyészett várépítkezések módszere. Még fokozottabban jelentkezik ez az 1560 körül új olasz bástyákkal épült harmadik védelmi gyűrűnél, amelynek építőanyaga kizárólag fa és föld. A vár az 1600-as évek elején pusztult el.

A maradványok közül az alapfalak többségét ma magas törmelékréteg fedi. A XVI. századi külső védelmi gyűrűk szinte teljesen eltűntek, amelyeket azonban az 1954-ben felvett geodéziai térkép rétegvonalai még kirajzolnak. A belső várból csupán a déli rész áll, többé-kevésbé ép délkeleti, négyszögletes saroktor-

Betekintés az I. emeleti kiállítási terembe
(Nagyvázsony)

Váson E

Nagyvázsony.
Turco alaprajza 1569-ből

nyával, a több emeletes fallal és a délnyugati torony egy részével. E maradványok legalább három építési periódust képviselnek: az alapok a földszint magasságáig az első, a tornyok felépítménye és a fal két emelete a második, a harmadik és negyedik emelete pedig a vár utolsó korszakából való.

Bármennyire sérült is a rom, sikeres beavatkozással, viszonylag kevés költséggel használható fel szabadtéri színpad céljára, amelyre Kisvárdának nagy szükségé lenne.

A közel 15 m magas déli fal önmagában is monumentális kulissza, a belső vár szabályos négyszögének három oldala és az udvar pedig elfogadható nézőtér lenne 2–3000 fő részére. A torony helyreállított boltozatos helyiségei könnyen és egyértelműen visszaállíthatók. Ezek egy része öltözőül, kisegítő létesítményként használható, a többiben pedig az egész vár területéről előkerült maradványokat lehetne bemutatni. A torony helyreállítása néhány köbméter falazat beépítésével, boltozatok visszaépítésével, a tető felállításával, nyílások kialakításával és egy külső lépcső elkészítésével jár. A déli fal csak állagmegóvást igényel: a falkoronákat le kell tisztítani és megerősíteni, ezenkívül a nagyobb kitöréseket kell kitömní. Bizonyos mértékig ki kell egészítenünk a leomlott délkeleti tornyot a színpad zárjobb kialakítása érdekében. A nézőtér megvalósítása egyszerű: a külső falat kb. 3 m magasan a legszükségesebb nyílások kivételével, tömören téglából kell falazni. Ezen belül a nézőtér a vár három szárnya helyén földrézsüvel könnyűszerrel elkészíthető. A földmennyiség a feltárás után a helyszínen adva van; felhasználása a szállítás elkerülése miatt egyenesen kívánatos.

A torony helyiségeibe vezető külső lépcső, egyszerű eszközökkel, fából vagy vasbetonból készíthető el. A környező terület parkosítása a felhasználás lényeges követelménye: a fülesbástyák vonalán magasabb fákat kellene ültetni, ez az

egész terület kontúrját határozná meg. Ezen belül alacsony teraszok kialakításával, növényzettel a második védelmi vonal és minden egyéb alaprajzi adat érzékelhetővé tehető. Az északi részen kialakított labdarúgópálya a szabadtéri színpad megvalósítását és az egész terület rendezését nem zavarná.

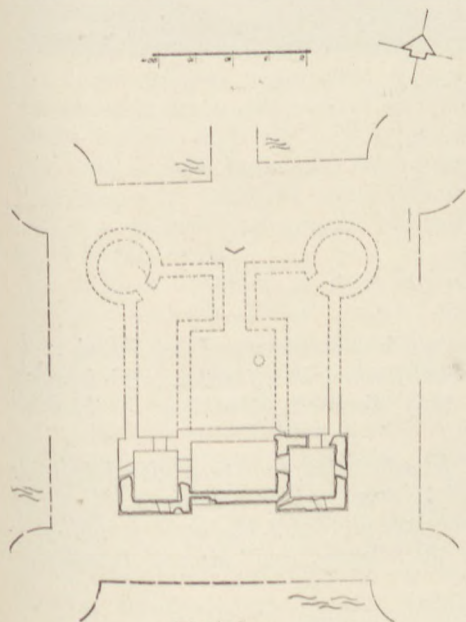
A szabadtéri színpad és sportpályák a vár területén ily módon nehézség nélkül megvalósíthatók, ugyanakkor a feltárás során sok értékes lelet kerülne felszínre, a rom pedig a lehetőségekhez képest megfelelő védelemben részesülne.

*

A négy példa részletesebb megvizsgálása után láthattuk, hogy különböző emlékek esetében a helyreállítás és felhasználás mennyire eltérő megoldáshoz vezet. A helyreállítás metodikáját csak egészen nagy vonalakban lehet körvonalazni, minden részletkérdés csak a szóban forgó emlék ismeretében vitatható meg.

A cikkben közölt példák közül a diósgyőri terv az egész vár területére kiterjedő maximális helyreállítást mutatja be, a szentléleki egy kis méretű emlék felhasználását nagyobb létesítménnyel kapcsolja össze, a nagyvázsonyi vár esetében feltárással egyidejűleg végzett részletes helyreállítást mutatunk be, míg végül a kisvárdai vár terve a kiegészítés minimális mértékét példázza.

Mind a négy emlék esetében a korszerű célra való felhasználás más és más követelményeket elégít ki (szálloda, turistaház társadalmi helyiségei, múzeum, szabadtéri színpad), mégis közös célt szolgálnak: a holt műemlék élővé tételét, használatát és bevonását társadalmunk életébe. Egyedül ez a módszer teszi lehetővé, hogy az emlék állandó gondozás és karbantartás alatt álljon, ami végül is az épület élettartamának meghosszabbítását eredményezi.

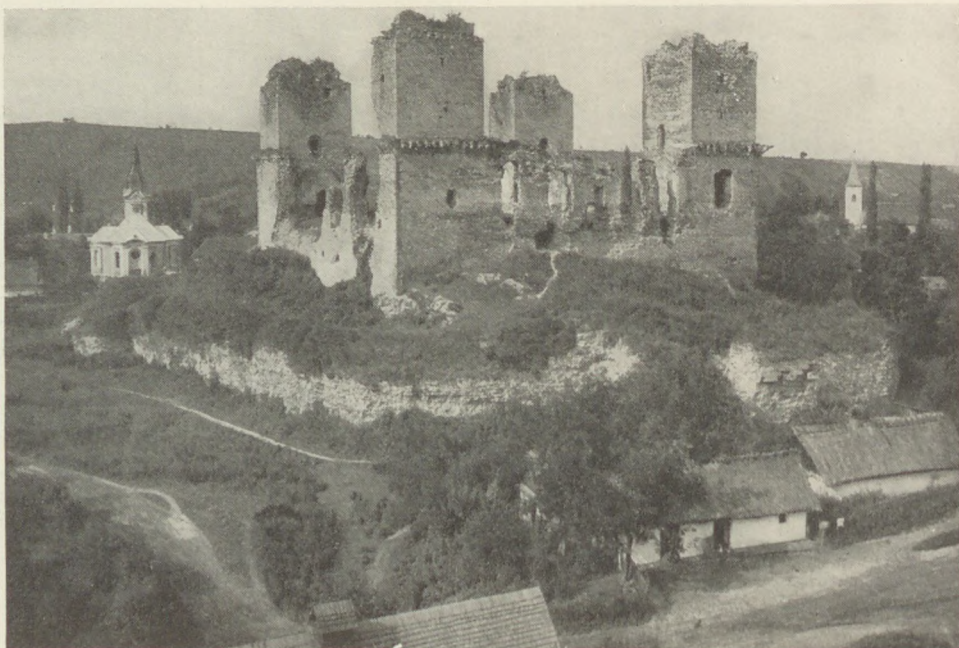
Kisvárda.
A vár jelenlegi alaprajza

A kisvárdai vár jelenlegi képe

A felsorolt négy példa azt is bizonyítja, hogy a szakszerű helyreállítás és a helyreállított műemlék hasznosítása nem ellentétes fogalmak, hanem egymást kiegészítve érik el a végső célt: az emlékek fenntartását, közérthető bemutatását, széles néprétegek kultúrájának emelését.*

Beck Zsuzsanna—Sedlmayr János

A diósgyőri vár képe 1954-ben

* Tudjuk, hogy a műemlékek nagyobb arányú kiegészítése veszélyezteti azok régiségi értékét. A romok mint ilyenek hatnak képzeletünkre, és a történelmi idők levegője lengi őket körül. Ezt a varázsos hangulatot — mely sokunknak fő sajátja — a kiépítés megtöri.

Vannak azonban, akiket jobban bánt a feltartóztathatatlan pusztulás látványa, és a legtöbbször környezetében is gyökeresen megváltozott tájban (Diósgyőr, Kisvárdá stb.) álló rommaradványnak legalább máig megmaradt részeit kívánnák fenntartani. Ennek pedig egyik legbiztosabb útja a fedél alá helyezés, ami viszont elkerülhetetlenül kiegészítéssel jár.

A sokat vitatott kérdésben várjuk olvasóink véleményét.

Szerkesztőség

Szelidgesztenye a kőszegi Királyvölgyben (*Castanea sativa*). Kora 600—800 év

(Balogh András rajza)

MŰEMLÉKVÉDELEM ÉS KERTMŰVÉSZET

Elmúlt évszázadok kultúrájának emlékeit régóta megbecsülik az emberek. Az építőművészet, szobrászat, festészet régi alkotásait, iparművészeti munkákat évszázadok óta gondoznak és gyűjtnek. Sokan vannak, akik megértően, féltve őrzik azokat. Egyesek csak felületes érdeklődéssel, kíváncsisággal fordulnak e régi dolgok felé, csak mint különlegességeket szemlélik az emlékeket, másokban bensőségesebb érzelmek támadnak fel régmúlt idők emez élettelen tanúinak látván s megilletődéssel keresik bennük rég elporladt emberek kezenyomát, szellemének csillanását.

A kő, a festmény, a használati tárgy — akár díszes, akár egyszerű — beszédes lesz, ha nyílt szívvel s egy kevés hozzáértéssel közeledünk felé. Egyik-másik első pillantásra is gyönyörködteti a szemet, másoknál a keletkezés körülményeinek ismerete nyitja meg értelmi örömeink részére az utat s az élettelen anyag közvetítésével távoli idők szellemi világa elevenedik meg számunkra.

Régmúlt századoknak azonban nemcsak élettelen emlékei, hanem élő tanúi is vannak közöttünk. Tiszteletre méltó korú fák, amelyek hús árnyat adtak már elődeinknek — nemegyszer hatod-, nyolcadíziglen, vagy néha azon túl is. Életük keretét adták e fák, a kertek csakúgy, mint épületeik vagy berendezési, használati tárgyaik. Meghatódással lépünk e fák lombjátára alá s közelebb érezzük magunkat az elmúlt generációkhoz. Nem egy idős fához a történelem, a szellemi élet egy-egy kiválóságának emléke fűződik s teszi e faóriásokhoz fűződő hangulati élményeinket még mélyebbé, képzettársításainkat elevenebbé. S amint az élettelen régi tárgyak közül is becsesebb az, amelyiken az ember alkotó szel-

Ruysdael festménye (XVII. század)

Vizesés a müncheni Angol Kertben.
Schell műve (XIX. sz. eleje)

A vízikastély Schwetzingenben.
Egykorú metszet (XVIII. sz. vége)

lemének virágai ismerhetők fel, amelyeken a művészi alakításnak legalább nyomait, vagy még inkább teljességét láthatjuk, a régi fák sem csupán a természetvédelem témái, nemcsak természeti emlékek, hanem igen sokszor emberi akarat jelölte ki helyüket, rendezte azokat szolgálatára, határozott céllal, vagy kertté egyesítve formálta, rendezte együttesüket művészi szándékkal, a természeti szépségeken túlmenően művészi, esztétikai hatások felkeltésére, esztétikai megfontolások szerint. Teljes joggal mondhatjuk, hogy kertművészeti alkotásaink a műemlékvédelem körébe tartoznak s régi építészeti alkotásaink gondozása mellett a műemlékvédelemnek kertművészeti emlékeink megóvására is ki kell terjeszkednie.

A kertművészet sokak számára újszerű fogalom. Sajátságos ez, pedig e tárgykörnek sok évszázados irodalma van, nem is szólva a több évezredes művészi gyakorlatról. A formaadásra, térbeli elrendezésre, téralakításra irányuló törekvések a szabad ég alatt, a kertlétesítés anyagaival ugyanott jelennek meg, ahol az építőművészeti szándékok s e sajátságos, főként élő anyaggal dolgozó művészet a történeti fejlődés során számos olyan jelenséget mutat, amely párhuzamos az építőművészet stílusváltozásaival, ha egyes fázisai esetleg időben nem is esnek egybe azokkal. Az építőművészettel közösnek mutatózó vonások mellett természetesen sok külön sajátság nyilvánul meg a kertművészeti munka menetében. A művészettörténetben is régen helyet kapott az alkotásnak ez az ága, amely a természeti szépségek felhasználásával azok jobb érvényesítésére, hatásának fokozására törekszik és a maga külön törvényszerűségeinek kiaknázásával képzőművészeti jellegű értékeket teremt. Kapcsolatai más művészi ágakkal világosan felismerhetők. Egyes korszakokban az építészet, más korokban a festészet törekvéseivel mutat azonos

jelenségeket. Az előbbire a barokk kor-
szak zöld lombból kialakított archi-
tektúrája a példa, a festészettel közös
törekvéseket pedig többek közt az az
érdekes két kép világítja meg, amely
Ruysdael festményét és a két évszá-
zaddal későbbben ennek nyomán Mün-
chenben — élő anyaggal, mozgó vízzel
megvalósított kertrészletet mutatja be.

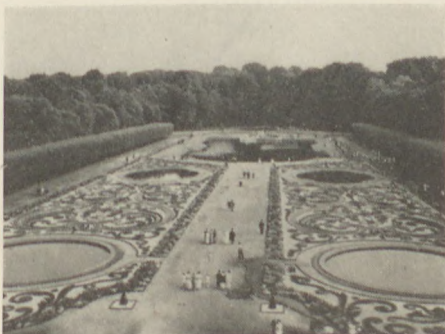
Más műemlékekkel ellentétben kü-
lönleges jelentősége van a kertművé-
szeti alkotásnak. Míg egyéb képzőmű-
vészeti ágakban a művész kész művet
ad ki kezéből, amely azontúl nem válto-
zik, legfeljebb „az idő vasfogának” nyo-
mait mutatja, a kert élő anyaga foly-
tán változik: fejlődik, majd hanyatlik.
Tervezőjének e változással számolni
kell. A fejlődés eleinte — évtizedeken
keresztül — rendszerint előnyös. A fák
magnövekedése, a cserjék lombtöme-
geinek sűrűsödése a kert impozáns
megjelenését elősegítik, e változások
hosszú időre előreláthatók, a tervező
ezeket számításba veheti. Rendszerint
az a helyzet, hogy e fejlődésmenet so-
rán a tervező művészi szándékai mind
nagyobb teljességgel valósulnak meg.
Későbbi szakaszban az eredeti elgon-
dolásoknak megfelelő látvány már csak
a kertész szakember beavatkozásával
biztosítható. Szükséges, hogy a kert
ebben a fejlődési időszakban gondos
ápolásban részesüljön s gondozója meg-
értse és tiszteletben is tartsa a tervező
művészi szándékait. Elhanyagolás, egyes
részleteknél néhány évi, más részletek-
nél egy-két évtizednyi gondozatlanság
az eredeti művészi elgondolás pusztu-
lását, a mű jelentős értékeinek elmúlá-
sát vonja maga után. Nemegyszer sa-
játóságos átalakulás megy végbe: a mű
más jellegű lesz, a művészi hatáskeltés
eszközeinek változásával, másnemű lát-
ványban, más művészi értékek jutnak
érvényre s kárpótolnak bizonyos fokig
az elmúltakért. Jó példa erre a Villa
d'Este (Tivoli) kétszáz éves változása,
ha egybevetjük a keletkezése idejéből
(1550) származó metszetet a *Fragonard*

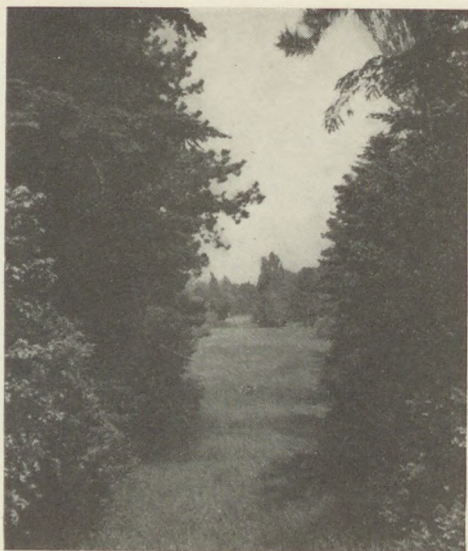
A vízikastély Schwetzingenben.
Fénykép (1920 körül)

Barokk-kori kert a szecesszió évtizedeiben
belezsúfolt növényzettel (Brühl a Rajna
mellett)

A brühli kastély kertje az eredeti tervek szerint
helyreállított állapotban

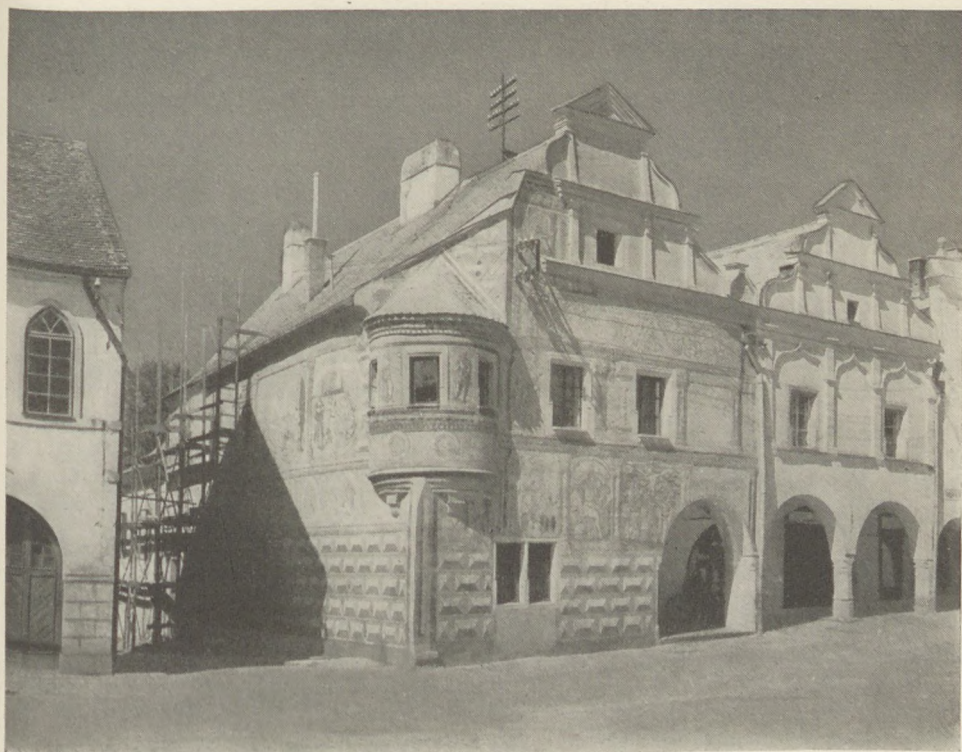
Kép a szarvasi parkból (Regius felvétele)

ezen különleges értékeit megőrizzük és átmentsük későbbi századoknak. Művészi értékű kertjeink közt egy-kettő még a XVIII. századból származik, nagyobb számban a XIX. század alkotásai maradtak ránk. Növényzetük természetudományi (dendrológiai) szempontból is nagyon értékes; a kormányzatunk rendelkezése folytán nagymértékben meginduló országfásítási munkához adnak az itt szerezhető tapasztalatok útmutatást és biztosíthatják a sikert. De mint művészi és kultúrértékeket is meg kell mentenünk régi parkjainkat; a jelenleg érvényben levő védelmi rendelkezések nem elég hatályosak. Sok felvilágosító munka és helyi hatóságaink mozgósítása szükséges ahhoz, hogy a helyrehozhatatlan pusztítások után még megmaradt értékeink további rongálását megakadályozzuk. Az ember pusztításainak megszüntetése után pedig mielőbb gondoskodnunk kell arról is, hogy a természetes romlásnak véget vessünk, az ápolásról gondoskodjunk s a művészi szempontból legértékesebbekben kezdve mielőbb hozzáfogjunk helyreállításukhoz is. Építészeti műemlékeinkkel kapcsolatos régi kertjeinket eredeti állapotuknak megfelelően kell helyreállítanunk, hogy biztosítsuk épületnek és kertnek azt az összhangját, ami az értékes műemlék keletkezésekor fennállott. Mint-hogy épület és kert akkor is egy egységet jelentett, e kertekben a természetes pusztulás vagy az emberi pusztítás nyomán keletkezett hiányokat pótolni kell, el kell távolítani belőlük mindazt, amit a tervező művészi törekvéseit meg nem értők időközben átalakítottak, beültettek, sokszor belezsúfoltak, s az első kialakításkor fennállott helyzet megvalósítása után gondoskodni kell a szakszerű karbantartásról. Szép példákat ismerünk az ilyen restaurálási munkákra, ahol nagy századok építészeti ihletésű kertjeit, térművészeti alkotásait bontották ki az értetlen utódok ültette sűrűségekből s olyanokat is, ahol a kertész képalkotó művészetének festői értékeit szabadították ki a vad növényzet bozótjaiból. Meg kell kezdenünk s el kell végeznünk e munkákat minél előbb, mert az idő múlik s minden késedelem pusztulást hoz.

kétszáz évvel később készült rajzával. Az eredeti elgondolás vonalrajzos geometrizmusa helyett a növényzet fejlődése során gazdag festői hatások gyönyörködtetik a bennjárót. Másfél évszázad változásainak eredményét szemlélhetjük fényképen is, ha egybevetjük a *schwetzingeni* parkban (1920 körül) készült felvételt a XVIII. század végétől származó egykorú metszettel.

A kert szüntelenül változik. A természeti erők módosítják, átalakítják képét. Az idő benne ront és javít. A szakértő emberkéz eközben sokat megmenthet, sokat segíthet. A gondozatlanság folytán azonban sok érték megy veszendőbe és sajnos az ember sokszor pusztít. A kertművészet alkotásai romlandók s hazánk nem gazdag ilyen emlékekben. Annál nagyobb gonddal kellene örködnünk, hogy kultúránknak

Ormos Imre

Telč. Gótikus lakóház, reneszánsz falfestéssel

MŰEMLÉKVÉDELEM CSEHSZLOVÁKIÁBAN

Mindannyiunk által ismert s elismert tény, hogy a műemlékek védelme Csehszlovákiában igen magasfokú, követésre méltó példa nemcsak a mi szempontunkból, de tanulni járnak oda barátaink is. Ha ezt a méltán oly nagyra értékelt műemlékvédelmi munkát röviden ismertetni akarjuk, vissza kell tekintenünk e nagymúltú kulturális tevékenység több mint 100 esztendejére, mert a fejlődésen keresztül érthetjük meg mai elveit, módszereit, de eredményeit is.

A csehszlovák műemlékvédelemnek nemcsak idő, de eredmények szempontjából is igen jelentős múltja van. A bécsi műemléki Központi Bizottság (Central-commission) és a mellette kifejlődő műemléki iskola egész Európára évtizedeken keresztül rányomta bélyegét. Itt alakultak ki a műemlékvédelem szigorú tudományos módszerei s ami talán még fontosabb, az a történeti szemlélet, mely a műemlékvédelem gyakorlati munkájának elvi, tudományos alapja. Nem véletlen, hogy az első világháborúig virágzó bécsi iskolában a cseh szakértőknek döntő szerepük volt. Elegendő, ha egy nevet említek, M a x D v o ř a k-ét, akinek a műemlékvédelemről vallott klasszikus felfogása elvben még ma is irányítója a csehszlovák műemlékvédelemnek. Ugyancsak megőrizték a már említett történeti látásmódot, mint ennek az iskolának legfontosabb eredményét.

A két világháború között igen jelentékeny helyreállító és feltáró munka folyt

a köztársaság területén, melynek legfőbb sajátosságait szigorúan tudományos, minden fölös kiegészítést, romantikát kerülő jellegében tudnám meghatározni. Hatása ma is érezhető. A tudományos alaposság, a műemléki kutatómunka, a felesleges kiegészítésektől való tartózkodás a mai csehszlovák műemlékvédelemnek is legerősebb oldala.

Egészen új fejlődés indult meg a második világháború után. A föld birtokbavételével kastélyok, kúriák százai kerültek állami tulajdonba. A háború utáni nagy népmozgalom lehetővé, sőt szükségessé tette városi rezervációk kifejlesztését. De a mai csehszlovák műemlékvédelmet az a párt és kormányzat vezetői részéről többször kifejtett elv alakítja legfőképp, hogy a műemlékvédelemben elsőrendű kultúrpolitikai feladatot látnak, hatalmas nevelő és összekapcsoló erőt.

Ezekből az előzményekből könnyebben megérthetjük a csehszlovák műemlékvédelem mai helyzetét, eredményeit, sőt nehézségeit is.

A műemlékvédelem tudományos feladatait, jelentékeny részében kiviteli munkáját is, a Népművelési Minisztérium vezetése alatt álló, de a Csehszlovák Tudományos Akadémia által tudományos kutatóintézetnek elismert Műemléki Intézet végzi. Ennek az intézetnek közel 140 dolgozója van, akik közül 32 művészettörténész, illetve építész. Az intézet közvetlen felügyelete alá tartoznak a városi rezervációk, az állami tulajdonban levő kastélyok. Valamennyi műemlékkel kapcsolatban az Intézet adja a műemléki szakvéleményt, de hatósági feladatot nem lát el. Mint véleményező szerv ezt a szakvéleményt a hatósági intézkedéseket fogantató megyei tanácsok részére szolgáltatja. Ebből a szervezeti megoldásból bizony néha nehézség is támad. Érdekes, hogy csehszlovák kartársaink a lengyel műemlékvédelmet tartják e szempontból mintaszerűnek, ahol a hatósági munka ugyan a tanácsok kezében van, de a vajdasági tanácsok mellé beosztott konzervátorok lényegében a varsói műemléki központ irányítása alatt állnak.

Annak ellenére, hogy számos törvény és rendelet szabályozta a műemlékekkel kapcsolatos kérdéseket, kimondott műemléki törvény nincs, kivéve Szlovákiát, ahol még az 1881-es magyar műemléki törvény van életben. Műemléki törvény hiányában a városrendezési törvény alapján dolgoznak, ami azért nehézkes, mert jóváhagyott rendezési terve természetesen nincs minden városnak, illetve községnek.

Más a helyzet a kastélyoknál és városi rezervációknál. Ezek a szó szoros értelmében a műemléki intézet tulajdonában vannak, karbantartásukra és helyreállításukra igen jelentékeny hitelek állnak rendelkezésükre, megközelítően 50 millió csehszlovák korona és ha már számoknál tartunk, véleményük szerint azok a munkák, amelyeket nem az Intézet finanszíroz, mintegy 40 millió koronára tehetők évente.

Amikor a nagybirtokokat megszüntették Csehszlovákiában és a föld köztulajdonba került, a kastélyokat, nagyon helyesen, nem adták át a földet használónak, hanem a már említett intézet kezelésébe vették. Így 130 kastély teljes sértetlenségben, eredeti állapotban szolgálja a kultúrpolitika feladatait. Ezekben az épületekben még csak múzeum sincs elhelyezve. Műemlékként tartják és amint láttam Hlubokán és a többi helyen, százezres tömegek látogatják. E kastélyok berendezésének fenntartása, bemutatása a műemléki intézet egyik osztályának igen jelentős feladata.

Európai vonatkozásban is egyedülálló az a kezdeményezés, amit mint városi rezervációt ismerünk. Cseh és morva területen 39, Szlovákiában 10 város tartozik a rezervációk körébe. Nem lehet azt mondani, hogy az egész város műemlékileg

Helyreállított műemlék Telčben

védett terület, rendszerint csak központja. Ennek helyreállítása, karbantartása a Műemléki Intézet feladata. Elsősorban számba vették és úgynevezett rezervációs könyvekben összeírták a terület valamennyi épületét, meghatározták jövőbeli rendeltetését, feltüntetve azt az összeget, amely a műemlék helyreállításához szükséges.

Tervszerű munkával egyes városok helyreállítása, mint Telč-é, úgyszólván teljes egészében elkészült. Megragadó hatású főtere, az egymás mellé sorakozó reneszánsz és barokk oromzatok szinte végtelen sorozatával, a középkori város művészi példáját vetítik szemünk elé. A tér tengelyében, annak lezárásaként emelkedő kastély reneszánsz részleteivel, XVI. századi páratlanul gazdag sgraffitóival a csehszlovák művészek és tudósok kedvelt munkahelye. Hogy fogalmunk legyen, mit jelent a rezervációk helyreállítása, egy számadatot ideiktatok: a Cheb-i (Eger) rezerváció helyreállítása több mint 500 millió cseh koronába kerül.

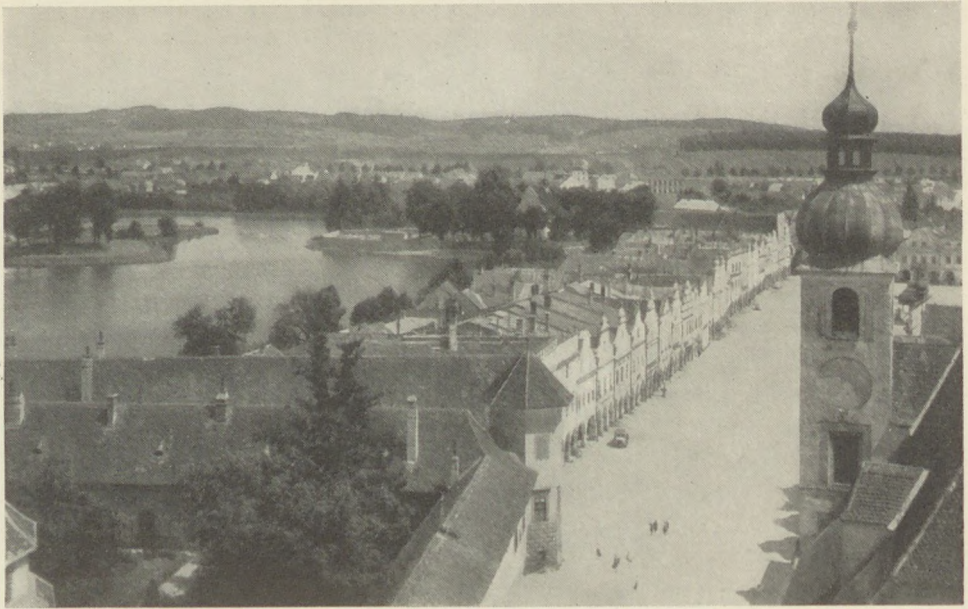
Alkalmunk volt a helyreállítások műszaki tervezésének néhány példáját áttanulmányozni s megállapítottuk, hogy az a lehető legnagyobb gondossággal, a kutatási eredmények figyelembevételével készül. Ezen a téren is igen jelentős szervezeti segítséget kap a műemlékvédelem a kormányzattól. Közel 200 főből álló műemléki műterem végzi a műemlék-helyreállító munkák tervezését Prágában, Brünnben és Pozsonyban. A kiviteli munka jelentékeny részét az állami építőipari vállalatok látják el. Szobrok, falképek és sgraffitók restaurálására azonban a műemléki intézetnek saját műhelyei vannak. Magánszakembereket igénybe vehet a nálunk is ismert szervezési formán keresztül, a Képzőművészeti Alap útján.

Ami a műemléki helyreállítások elvi kérdéseit illeti, igazán tanulhatunk a csehszlovák kartársaktól. A tudományos szempont, a hitelesség kérdése a vezető motívum. Helyreállításoknál azonban a hitelességet messzebbmenően, mélyérteleműbben értelmezik, mint mi. Szerencsésebb történelmi helyzetük következtében — hiszen náluk nem ritkaság a gótikus polgári ház, nem is beszélve a gótikus templomokról — túlhaladottaknak vélik a feltárt korábbi periódusok homlokzati bemutatását. Az építészetet egységes organizmusnak tartják, egy gótikus, egy töredékes román kapurészlet miatt nem borítják fel a barokk homlokzatot. Fényképen, rajzban dokumentálják az eredményt és a barokk homlokzatot állítják vissza teljes egészében. Szerintük és az én véleményem szerint is helyesen járnak el. A műemlékvédelem tudomány és művészet. Azáltal válik tudománnyá, hogy módszere van és ehhez a módszerhez szigorúan ragaszkodik, és azáltal válik művészetté, hogy a helyreállítandó művészeti és történeti helyzetet a maga egészében bárminemű fenntartás és „javítás” nélkül adja vissza. Átvehetnénk azt az elvet is, hogy a műemlék szabja meg a programot, nem pedig fordítva. Ebből a szempontból is nagyon sokat tanulhatnánk tőlük. Nem azt tartjuk feladatunknak — mondták —, hogy minden kastélyban üdülő vagy gyermekotthon legyen. Vannak ilyen épületeink is. A javát azonban eredeti funkciójukban lehet csak megtartani, ha azt akarjuk, hogy hiánytalan képet adjon arról a korról, amelyben készült.

Végül néhány szót a műemléki szervezetről magáról. Az intézetben egy-egy konzervátor, rendszerint építész-szakember felügyelete alatt áll az ország egy-egy területe. Nagyjából 2 megye tartozik egy-egy konzervátor alá. Ezen belül a freskó- és táblakép-restaurálás éppen úgy az ő hatásköre, mint az építészeti helyreállítás. Nem szakonként épül fel tehát ez a szervezet, hanem az ország egyes részei évtizedeken keresztül a legjobb szakemberek kezében vannak, szűkebb hazájukká válnak.

Kolozsvári testvérek: A prágai Szt. György szobor részlete

Telč

A műemléki munkát nálunk szokatlan arányú dokumentáció segíti elő. Még a köztársaság idejében, 1926-ban állították fel az állami Fotogrammetriai Intézetet, mely a Műemléki Intézet megalakulása után, ez utóbbiba olvadt be. Több mint 40 000 korszerű fényképfelvételből áll a gyűjtemény, pontosan katalogizálva, mutatózva van. Lényegesen több az olyan egyedi felvétel, melyből mivel régebben készült, ma csak egy kópia áll rendelkezésre. Saját fényképező-műhelyükben 9 fényképész dolgozik, 7 művészettörténész pedig a megfelelő adminisztratív segéderőkkel a fényképezendő anyag tervszerű előkészítését, a kész felvételek dokumentálását és használhatóvá tételét intézi. 18×24 cm-es lemezre készítenek fényképfelvételeket, ezt tartják a legalkalmasabbnak.

A hivatalos műemléki szervezetet széleskörű társadalmi hálózat egészíti ki. Tiszteletbeli konzervátorokat találunk az ország majdnem minden műemléki szempontból fontos helységében. Ez az ún. műemléki rendőrség nagyon sokban segíti elő a Műemléki Intézet munkáját. Ilyen hálózattal mi is kísérleteztünk Magyarországon, újra való felélesztése s a cseh mintára való kiegészítése bizonyára eredményes lenne.

Mindez azonban csak úgy vált lehetővé, hogy a csehszlovák nép akaratát kifejező párt és kormányzat szívügyének tekinti a műemlékek védelmét. Csodálatos volt látni azokat az ezreket és ezreket, akik a kastélyokat és a műemléki városokat látogatták. Bőven láttunk közöttük ruházatuk után ítélve ipari munkásokat és földműveseket is. Öröm volt látni, hogyha egy-egy épület előtt megálltunk, mindig akadt valaki, aki a kapualjra vagy az épület belsejére felhívta a figyelmünket, hogy ott további értékeket mutasson nekünk. Ez a csehszlovák műemlékvédelem igazi alapja, hogy mindenki meg van győződve a nemzet múltjának értékeiről és az építészeti, képzőművészeti emlék fenntartásának szükségeséről.

Dercsényi Dezső

TÁJÉKOZTATÓ

Az alábbiakban állandó rovatot szeretnénk nyitni és fenntartani, mely az érdeklődőket a szó szoros értelmében tájékoztatja a műemlékek körül történt eseményekről, megindult és folyó munkákról, de egyben a szakirodalom életéről és jelenségeiről, elvi kérdések körüli vitákról is egyenlőre, sajnós, korlátozott terjedelemben.

Az itt megjelenő ismertetések csak rövid lerögzítései a tényeknek, sem egyes nagyobb helyreállítások részleteit, sem bírálatát nem tartalmazzák, indokolt esetben mindkettőre külön későbbi számokban visszatérünk. Ugyanúgy a később meginduló szakirodalmi adatközlés is egyszerű címfelsorolás akar lenni, útmutató a műemléki kérdések iránt érdeklődőknek, milyen újabb könyvek jelentek meg, a folyóiratokban milyen cikkeket talál. Lapunk könyvbírálattal is kíván foglalkozni, fontosabb elvi kérdésekben indokolt állásfoglalását is le fogja szögezni, ez a rovat azonban nem erre szolgál, itt csak megpróbáljuk számontartani azt, ami megjelenik és felhívni az érdeklődők figyelmét rájuk. A folyóiratok szerkeztésgazdagsága, a könyvpiacra mutatók öröndetes vásárlókedv mellett könnyen megeshetik, hogy lesznek, akik nem értesülnek olyan mű vagy cikk megjelenéséről, amelyet pedig keresnek, mások ilyen címekben találkozhatnak problémákkal, ami érdeklődésüket felkelti. Legfőképpen ezeknek szól rovatunk, s a többiek elnézését kérjük, akik esetleg e címfelsorolásokat unalmasnak tartják.

Péczely Béla

A MAGYAR ÉPÍTŐMŰVÉSZEK SZÖVET-SÉGÉNEK JAVASLATAI A MÁSODIK ÖT-ÉVES TERV IRÁNYELVEIHEZ

A Magyar Építőművészek Szövetsége 1956 nyarán széleskörű javaslatot dolgozott ki a második öt éves terv irányelvihez, amelyben építőművészi szempontból indokolt észrevételeit terjesztette elő a második öt éves terv nyilvánosságra hozott tervezetéről, és alapos indokolással rámutatott a mutatózó hiányokra, a pótolandó teendőkre.

Ennek a javaslatnak VII. fejezetét, mely egészében a műemlékekről szól, a műemléki kérdés legnagyobb és legégetőbb hiányosságait foglalja tömören össze s jelöli meg orvoslásuk módját, eredeti szövegében közöljük.

„VII. Műemlékek

Műemlékeink további pótolhatatlan pusztulását meg kell akadályozni:

a) Az országos beruházási programot műemléki szakemberek bevonásával felül kell vizsgálni, annak megállá-

pítására, hogy melyik tervezendő létesítmény helyezhető el megfelelően helyreállított műemlékben. A felülvizsgálat alapján a beruházókat kötelezni kell a megjelölt műemlékek felhasználására.

b) Távlati tervezési és műemléki szakemberek dolgozzák ki a többi műemlék helyes felhasználását fokozatos helyreállítással biztosító ütemtervet.

c) A közeljövőben helyreállításra nem kerülő műemlékek állagmegóvásához szükséges, népgazdasági szinten nem jelentős, meghatározandó összeget a tervbe külön tételbe be kell építeni.

A műemlékek olyan kulturális, idegenforgalmi valutáris értéket képviselnek, amelyek a fenntartáshoz szükséges összegek előteremtését minden országban kötelezően előírják. Nálunk a gazdátlan műemlékek még mai állapotukban is eredeti építési értékük 50%-át képviselik átlagban, gyakorlati célra való ésszerű felhasználásukkal beruházási költség, anyag és munkaerő takarítható meg.

Kelt 1956 június 4-én. Összeállították: Hegedüs Ernő, Juhász Jenő, Kiss Ferenc, Szabó Árpád.”

A MAGYAR ÉPÍTŐMŰVÉSZEK SZÖVET- SÉGÉNEK MŰEMLÉKI BIZOTTSÁGA

A Magyar Építőművészek Szövetségének 1956. év tavaszán történt vezetőségválasztása után a vezetőség elhatározta a műemléki bizottság újjáalakítását és tevékenységének kiszélesítését. A műemlékbizottság feladata a műemléki kérdések napirenden tartása, elvi szempontok megvitatása és tisztázása, az építész álláspont érvényesítése adott esetekben. A műemlékek iránti érdeklődést — védelmük és kultúránkban elfoglalt szerepük biztosítása érdekében — mind az építésztársadalomban, mind a dolgozó nép soraiban fel kell kelteni, ébren kell tartani és helyes irányba terelni. A műemlékbizottság feladatai közé tartozik az ezt szolgáló lépések megszervezése és megindítása, tevékeny bekapcsolódás minden olyan munkába, mely ennek hasznára lehet. A magyar műemlékügy legnagyobb hiányossága a közvélemény tájékoztatatlansága és helytelen nézetei. A Magyar Építőművészek Szövetsége, mint az építőművészek társadalmi szervezete, a leghivatottabb ennek megváltoztatásán fáradozni és műemléki bizottsága ezt a kötelességet is maga előtt látja.

A műemléki bizottság 1956 június 19-én tartott ülésén alakult meg, ahol ismertették az elnökség által jóváhagyott munkaprogramot, amelyet az alábbiakban közlünk. A bizottság havonta rendszeresen üléseket tart, amelyen széleskörű tevékenységi körének kiépítése örvendetesen halad előre. A bizottság munkájának első és legjelentősebb eredménye folyóiratunk megindítása.

A műemléki bizottság működését a folyóiratban rendszeresen ismertetni fogjuk. Ezúttal az eddig tartott ülések jegyzőkönyveit közöljük — helyszűke miatt több számra elosztva —, melyek teljes áttekintést adnak a munka menetéről, tervekről és változásokról és a kialakult határozatokról.

P. B.

A MÉSZ MŰEMLÉKI BIZOTTSÁGA
1956 június 19-én tartotta alakuló
ülését.

Gerő László ismertette az új bizottság 1956. évi — a Szövetség elnöksége által elfogadott — munkaprogramját. A legfőbb feladat az építészet általános ismer-

tetése és népszerűsítése, aminek keretében kell azután a műemléki problematikát is érinteni.

A TTIT-tel karöltve megszervezés alatt áll egy új vidéki hálózat. Ennek életbentartására és működésének biztosítására feltétlenül szükséges egy nagy példányszámú folyóirat.

A munkaprogram felett széleskörű vita indult meg.

Rados Jenő a közönség érdeklődésének állandó ébrentartását javasolta, sajtószolgálat, előadások, vidéki rendezvények útján. A budai várpalota terveinek szövetségi elbírálását sürgette.

Horler Miklós a műemléki irodák fenyegető visszafejlesztése ellen szólalt fel s egy műemléki kivitelező vállalat létesítésének tervét vetette fel.

Egri Zoltán a Köznevelés c. lapnak bekapcsolását, építészeti tárgyú iskolai táblák készítését javasolta.

Riedlmayer Gyula a szövetségi tervbírálat gondolatát ajánlja, felhívja a figyelmei a különleges szakiparosok képzésére. Minden év végén jutalmazza a legjobb építési munkát.

Vargha László a népi műemlékek telmérésének újból való megszervezését javasolta, azonban alaposabb előkészítés mellett.

Dragonits Tamás a műemlékekkel szemben mutatkozó ellenséges magatartás megszüntetéséről beszélt, s érdeklődött, hogy mi történt a közelmúltban felmerült tervvel a műemléki alap létesítéséről.

Csemegi József építészeti szabadegyetemet javasolt, amely hallgatóit bizonyítvánnyal is elláthatná.

Péczy Béla az építészeti propaganda fontosságáról beszélt, javasolta az új tanterv kidolgozásánál az építészet beillesztésének felvetését, a népi építészet problémáinak megvitatását.

A bizottság elhatározta, hogy az elhangzott javaslatokra a válaszokat a következő ülésen fogja megadni.

A bizottság tárgyalta még Vámos Ferencnek az Erzsébet-híd újjáépítésével kapcsolatban a Szövetséghez küldött beadványát.

A MŰEMLÉKI BIZOTTSÁG 1956. ÉVI
MUNKATERVE:

A bizottság feladatai: a műemléki problémák megvitatása, az építészeti stílusok, műemléki ismeretek terjesztése társadalmi úton, az 1951-ben a Magasépítési Tudományos Egyesületben megszervezett országos műemlékvédelmi aktívahálózat életrekelte, nevelése és irányítása.

A bizottság 1956. évi programja

1. a) Építészeink mozgósítása vidéki városainkban az építészeti ismeretek terjesztésére. A TTIT-nek e célból adandó programtervezet kidolgozása.
- b) Az 1951. év folyamán kiépített 500 főnél magasabb létszámú műemléki hálózat tagjaival állandó kapcsolat fenntartása, a műemlékek állapotának ellenőrzése céljából. E tagságot értesíteni kell a Szövetség célkitűzéseiről.
- c) Műemléki összekötőkkel levelezés, tájékoztatás.
- d) Újabb ismertetés összeállítása az apróbb tárgyakról (feliratos kövek stb.).
2. Népi műemlékek elveinek kialakítása, meghatározása, a tennivalók megbeszélése.
3. Aktuális műemléki kérdések megbeszélése, helyi konkrét munkákkal kapcsolatban az ország területének bármely részén, az adódó munkákhoz képest.
4. Műemléki előadások, bemutatások az É. M. Tervező Vállalatai számára, a végzett műemléki helyreállításokról, műemléki eljárások ismertetésével.
 - a) Az 1956. évi magyar műemléki helyreállítások ismertetése.
 - b) A vári Mátyás templom helyreállítása.
 - c) A Budapest műemlékei c. topográfiai munka építészeti részének vitája.
5. Műemléki topográfiák készítésénél egységes eljárás biztosítása vegett 3—4 napos helyszíni kirándulások a műemléki csoporttal közösen; helytörténeti épületek, szobrok, képzőművészeti, iparművészeti tárgyak

stb. leírása és módszerei kérdésében, a Műszaki Egyetem Építéstörténeti és Városrendezési Tanszékeinek bevonásával.

G. L.

A MÉSZ MŰEMLÉKI BIZOTTSÁGA július 3-án tartott ülésén az előző ülésen elhangzott indítvány alapján megalakította a sajtó-tájékoztató szolgálat ellátásával foglalkozó albizottságot, melynek tagjai Gerő László, aki a sajtó-információt végzi, az anyaggyűjtésben pedig együttműködik Horler Miklós és Péczely Béla, azonban a bizottság minden tagját is kéri, hogy a birtokába jutó anyagról tájékoztassa az albizottságot.

A bizottság tárgyalta a szeptember havában rendezendő műemléki ankét programját és kirándulásait. A vidéki kirándulás szélesebb körű megszervezése körül vita indult meg.

A TTIT 1956—57. évi Szabadegyetemen beillesztendő építészeti előadás-sorozat előterjesztett tervezete szerint egy fél éven át 8 előadás volna. Az előadások közül 3 általános építészeti kérdésekről szólna, 3 építéstörténeti és stílus kérdésekről, 2 pedig a műemlékügyről.

A bizottság ennek a témának beillesztését igen fontosnak tartja s álláspontjáról a MÉSZ-en keresztül levélben értesíti a TTIT-et. Az oktatásügyi szervezetben végzendő propaganda-munka és a „Köznevelés”-ben létesítendő műemlékvédelmi rovat előkészítésére a bizottság Egri Zoltánt kérte fel. Az építészeti vonatkozású iskolafilm ügyében a bizottság javasolja, hogy a MÉSZ forduljon hivatalosan az Oktatásügyi Minisztériumhoz.

Péczely Béla javasolta, hogy az új iskolai tantervbe a műemlékvédelem beillesztése érdekében lépéseket kellene tenni. A bizottság az oktatási programban az általános építészeti ismeretek szerepeltetését tartja kívánatosnak.

Vargha László előterjeszti javaslatát a népi műemlékek fokozottabb és rendszeresebb tanulmányozására.

Az előterjesztés alapelveinek elfogadásával a bizottság felkéri Vargha Lászlót a népi műemlék-albizottság vezetésére, egyben megbízza, hogy a népi építkezések felmérése terén jelenleg fennálló helyzetet tisztázza. Javasolja, hogy az eddigi felmérések anyagát a MÉSZ letétként helyezze el a műemléki hivatal tervtárában.

VARGHALÁSZLÓ JAVASLATA A MAGYAR ÉPÍTŐMŰVÉSZEK SZÖVETSÉGE MŰEMLEKI BIZOTTSÁGA KERETÉBEN A MAGYAR NÉPI ÉPÍTÉSZET — A NÉPI MŰEMLEKEK — FOKOZOTTABB ÉS RENDSZERESEBB VIZSGÁLATÁVAL ÉS TANULMÁNYOZÁSÁVAL KAPCSOLATOSAN:

1. A MÉSZ által 1953—1954. évben megkezdett népi építészeti, népi műemléki-felmérési munkálatok rendszeres folytatása kívánatos.

a) Ennek a munkának a folytatását az 1957. évben költségvetésileg kell biztosítani a Szövetségnek.

b) Ez a munka, esetleg még ez év második felében is folytatható lenne, ha a költségek póthitel formájában biztosíthatók.

c) Kívánatos volna még, ha e nagy jelentőségű munka az ÉM keretébe tartozó tervező és kivitelező vállalatok (irodák) részéről is megfelelő támogatásban részesülne.

2. Tudományos (történeti-néprajzi) és műemléki szempontból egyaránt kívánatos, hogy a helyszíni felmérési munkálatokat szakszempontokból a Szövetség megfelelőképpen irányítsa. Ennek érdekében helyes volna, ha az ÉM Műemléki Csoport, az Orsz. Néprajzi Múzeum, a Népművelési Minisztérium Múzeumi Főosztálya (vidéki múzeumok), valamint az egyéb még esetleg érdekelt és érintett szervek és intézmények felvilágosításai, tájékoztatásai és igényei alapján már eleve rögzíthetők lennének a kívánatos szempontok. Itt elsősorban a felsorolt intézmények közreműködésére, támogatására és segítségére kell gondolnunk.

Kívánatos még, az előzőkhöz kapcsolódóan a továbbiakban annak a megállapítása, hogy az érdekelt és társintézmények, szervezetek által javasolt népi építészeti, népi műemléki- emlékműanyag felmérése milyen sorrendben történjék. Például:

a) Sürgősségi sorrend, veszélyeztettség, lebontás előtti felmérés.

b) Tudományos (történeti-néprajzi) és műszaki-építészeti szempontok, kívánalmak. Így például a mű-

vészettörténeti topográfia munkálataival való szoros együttműködés.

c) Előre megállapított tudományos munka keretében, például: egy-egy falu, vagy kisebb tájegység rendszeres és folyamatos felkutatása és feldolgozása.

3. Mindezeknek a munkálatoknak (helyszíni kutató és felmérési munkálatoknak) szakszempontból történő szigorú ellenőrzése, a manuálék és a jegyzetek egyidejű elbírálása.

4. A magyar népi építészeti, népi műemléki munkálatok elősegítése céljából ez év őszén, MTA Építészettörténeti és Építészettudományi Főbizottsága, ÉM Műemléki Csoport, Népm. Min. Múzeumi Főosztály, vidéki múzeumok, Orsz. Néprajzi Múzeum, ÉM Tervező irodák, vállalatok, az összes érdekelt és érintett szervek bevonásával egy egynapos megbeszélést tartsanak, esetleg kisebb provizorikus népi műemléki kiállítással egybekötve.

A megbeszélés tárgya:

a) A népi műemlékek általános elvi kérdései.

b) A magyar népi építészet, népi műemlékek felvételi, felmérési kérdései.

c) A népi műemlékek használata, fenntartása, védelme.

5. A népi építészeti, népi műemléki gyűjtő és kutató (felmérési) munkálatokra jelentkezők számára előadás tartása gyakorlati bemutatóval, helyszíni kiszállással egybekapcsolva.

a) Előadás az eddigi faluképi és műemléki vizsgálatokról.

b) Egy faluképi és műemléki vizsgálat helyszíni tanulmányozása, egynapos helyszíni kiszállás, vonaton vagy autóbusszal.

6. A népi építészeti népi műemléki gyűjtő és kutató (felmérési) munkálatok iránt érdeklődők részére, havonként tartandó tájékoztató megbeszélés, összejövetel. (Utánpótlás, tájékoztatás stb., állandó és közvetlen kapcsolat fenntartása.)

A természettudományok eredményei iránt érdeklődő olvasóközönség régi, nemes hagyományokkal rendelkező kedvelt havi folyóirata, a

TERMÉSZETTUDOMÁNYI KÖZLÖNY

újából megjelent.

Tudósít a természettudományok: a csillagászat, biológia, orvostudomány stb. legaktuálisabb problémáiról, hazai és külföldi eredményeiről.

Reméljük, hogy sok képével, magas színvonalú, mégis közérthető, érdekes cikkeivel éppen olyan kedvelt olvasmány lesz, mint régen volt.

(Terjeszti a Posta Központi Hírlap Iroda. Egyes szám ára 5,— forint, előfizetési díj egy évre 60,— forint, fél évre 30,— forint. Csekkszám: szám: egyéni előfizetésnél 61 282, közületi előfizetésnél 61 066. A csekken feltüntetendő: „Természettudományi Közlöny”.)

Néhány kiadványunk műemlékekről:

- Budapest műemlékei I.** Írták: Horler Miklós és mások. 1955.,
880 old., 804 ábra, 14 színes tábla és 10 melléklet . . . 200,— Ft
- Sopron és környéke műemlékei.** Írták: Csatkay Endre és
Dercsényi Dezső. 2. javított kiadás. 1956., 672 old., 654
fekete és színes képpel 280,— Ft
- Nógrád megye műemlékei.** Írták: Genthon István és mások.
1954., 492 old., 458 képpel és 2 melléklettel 280,— Ft
- Budapest régiségei.** (A Budapesti Történeti Múzeum Évkönyve. XVII. kötet.) Szerk.: Gerevich László. 1956.,
367 old., 246 képpel és 2 melléklettel 110,— Ft
- Aquineum.** Írta: Szilágyi János. 1956., 136 old., 90 tábla,
2 melléklet 70,— Ft

A felsorolt művek kaphatók vagy megrendelhetők bármelyik könyvkereskedésben

AKADÉMIAI KIADÓ, Budapest V. Alkotmány utca 21

TRINIDAD AND TOBAGO

THE GOVERNMENT OF TRINIDAD AND TOBAGO
INVESTMENT BOARD
OFFICE OF THE SECRETARY
TRINIDAD CITY

THE GOVERNMENT OF TRINIDAD AND TOBAGO
INVESTMENT BOARD
OFFICE OF THE SECRETARY
TRINIDAD CITY

TRINIDAD AND TOBAGO INVESTMENT BOARD